

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ULTIMO RATİOSU: YUMUŞAK GÜÇTEN SERT GÜCE TÜRKİYE'NİN SURIYE POLİTİKASI

Muharrem EKŞİ*

ÖZ

Bu makale, Türkiye'nin 2002-2018 yılları arasındaki Suriye politikasını sert güç-yumuşak güç dikotomisi üzerinden analiz etmektedir. Makalenin temel hipotezi, sert güç ve yumuşak güç kavramlarının Türkiye-Suriye ilişkilerinin çözülmesinde analitik açılım sağladığı varsayımına dayanmaktadır. Türkiye ile Suriye arasında dostluk ve düşmanlık ilişkilerindeki sorunsalın nasıl sert güç-yumuşak güç eksenini temelinde şekillendiği sorunsalı analiz edilecektir. Bu bağlamda araştırmanın kuramsal metodolojisi, konstrüktivizmin dış politika tezi olan 'kimlik değişirse dış politika değişir' yaklaşımı üzerine inşa edilmiştir. Bu çerçevede makalede 2002 yılından itibaren Türkiye'nin Suriye politikasının AK Parti hükümetinin dış politikadaki vizyon değişikliği çerçevesinde sert güçten yumuşak güce çevirdiği argümanı geliştirilmiştir. Bu anlamda hükümetin genelde Ortadoğu'ya özelde Suriye'ye sert güç yerine yumuşak güç vizyonu ile yaklaşmasının ilişkilerin hızlı bir şekilde gelişmesinde temel faktör olduğu tezi savunulmuştur. Ancak 2010 yılının sonunda başlayan Arap Baharı süreciyle birlikte Türkiye'nin Suriye krizini yönetmede yumuşak gücünün yetersiz kalması nedeniyle 2012 yılından itibaren tekrar sert güce dönmek zorunda kaldığı ileri sürülmüştür. Böylece Türkiye'nin Suriye politikasında 2016 yılından itibaren yürüttüğü askeri harekâtlar bağlamında çok boyutlu Türk dış politikasının askeri araçlara indirgenmesi ve bu bağlamda Suriye krizi, Türk dış politikasının ultimo ratiosu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yumuşak Güç, Sert Güç, Ultimo Ratio, Stratejik Realizm, Türk Dış Politikası, Suriye, Türkiye'nin Suriye Politikası, Türkiye-Suriye ilişkileri.

ABSTRACT

This article analyzes Turkey's Syria policy between 2002 and 2018 within the dichotomy of soft and hard power. The main argument is

* Doç. Dr. Kırklareli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0003-2323-7898, E-posta: eksimuharrem@gmail.com

that concepts of hard and soft power provide an analytical basis in exploring bilateral relations between Turkey and Syria. This study seeks to explore how the friendship and hostility relations between the two countries are formed within the axis of soft and hard power. In terms of theoretical methodology, this article follows 'foreign policy changes in case identity changes' understanding of the Constructionist foreign policy. AK Party government approached towards the region of Middle East in general and Syria in particular via a vision of soft power rather than hard one, which is the primary factor for letting Turkey's relations with all countries of Middle East develop quickly. But Turkey was obliged to switch from soft to hard power so as to manage the Syrian crisis. In respect to military operations the multidimensional foreign policy of Turkey since 2016 has been downgraded to military instruments, which actually makes the Syrian crisis as the ultimo ratio of Turkish foreign policy.

Keywords: Soft Power, Hard Power, Ultimo Ratio, Strategic Realism, Turkish Foreign Policy, Syria, Turkey's Syrian policy, Turkey-Syria relations.

Giriş

Geleneksel Türk dış politikası, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ağırlıklı olarak sert güce dayanan bir çizgide hareket etmiştir. Öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun ardılı bir devlet olarak bağımsızlık savaşı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti, varlığını inşa etmek ve korumak üzerine kurulu bir dış politika ile başlangıç yapmıştır. Çünkü 1923 yılında Türkiye, komşuları ve dönemin büyük güçleriyle savaşarak kurulmuş bir devlet olarak varlığını idame ettirmeye yönelik realist ve sert güç-güvenlik odaklı bir dış politika stratejisi benimsemiştir. Bu kuruluş bağlamı, Türk dış politikasının ontolojik olarak sert güce dayalı formüle edilmesinin temeli olmuştur. Aynı zamanda bu kuruluş dinamiği, Türk dış politikasının bölge politikalarının da sert güç (*hard power*) ve sert güvenlik (*hard security*) temelinde inşa edilmesine yol açmıştır. Özellikle Türkiye'nin Ortadoğu politikasını 2000'li yıllara kadar çoğunlukla sert güç ve güvenlik perspektifinde yürüttüğü söylenebilir.

Araştırmada Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinin Cumhuriyetin kuruluşundan 2000'li yıllara kadar sert güç ve güvenlik temelinde geliştiği argümanı savunulmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümetiyle birlikte 2002 yılından itibaren Türkiye'nin Suriye politikasını dış politika-daki vizyon değişikliği çerçevesinde sert güçten yumuşak güce çevirdiği argümanı geliştirilmiştir. Ancak 2010 yılının sonunda başlayan 'Arap Baharı' süreciyle birlikte Türkiye'nin Suriye politikasının özellikle 2012 yılından itibaren tekrar sert güce döndüğü tespit edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin Suriye politikası, uygulanan dış politika ve ilişkilerin niteliği temelinde üç döneme göre sınıflandırılabilir: Birincisi, 1923-1998 arasında sert güç ve güvenlik odaklı dış politika ve düşmanlık dönemi. Ara dönem olarak 1998-2002 yılları ise ilişkilerde normalleşme ve yumuşama dönemi. İkincisi, 2003-2011 arası yumuşak güç temelli dış politika ve dostluk dönemi.

Üçüncüsü 2012'den günümüze devam eden ise tekrar sert güç ve güvenlik temelinde yürütülen dış politika dönemi. Buradan hareketle Türkiye-Suriye ilişkilerinin *döngüsel sert güç-yumuşak güç eksenini* temelinde geliştiği tespit edilmiştir. Zira Suriye krizinin bir iç savaşa dönüşüp Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmeye başlamasıyla birlikte hükümet, tekrar sert güç ve güvenlik odaklı geleneksel dış politikasına dönmek zorunda kalmıştır.

Araştırma, konstrüktivizmin dış politika tezi olan 'kimlik değişirse dış politika değişir' yaklaşımından hareket etmektedir (Hopf, 2002). Bu yaklaşımdan hareketle, İslami kimliği ağır basan AK Parti hükümetinin Ortadoğu politikasına bakış açısı, Türkiye-Suriye ilişkilerinin dönüşümünü sağlayan belirleyici temel dinamik olmuştur. İslami gelenekten gelen bir parti olarak AK Parti hükümetinin Müslüman Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini yumuşak güç vizyonu çerçevesinde geliştirme politikası, Türkiye'nin Suriye politikasını köklü biçimde değiştirmiştir. AK Parti elitleri kendilerini Müslüman ülkelere yakın görmüş hatta ilk defa 2000'lerde Türkiye, İslam ülkeleri politikası geliştirmiştir. AK Parti hükümeti, sert güç ve güvenlik odaklı geleneksel Türk dış politikasını yumuşak güç temelinde dönüştürmüş ve bu bağlamda Türkiye'nin Müslüman Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini yumuşak güç üzerinden dönüştürerek model ülke olmayı hedefleyen bir dış politika izlemiştir. Bu çerçevede Türkiye, 2010 sonunda başlayan Arap Baharı süreciyle Ortadoğu'daki dönüşümü de yumuşak güç araçlarıyla yönetmek ve bölge ülkelerine model olmak istemiştir. Ancak makalede Türkiye'nin değişimi yöneterek model ülke olmayı sağlayacak yumuşak gücünün yetersiz kaldığı argümanı ileri sürülmüştür.

Son olarak 2012 yılından itibaren Türkiye'nin Suriye politikası yumuşak güçten sert güce dönüştüğü gibi aynı zamanda Türk dış politikasının da askeri araçlara indirgeniği savunulmuştur. Bu anlamda Suriye krizi, askeri araçlara indirgenmesi bakımından Türk dış politikasının ultimo ratiosu (*last resort-son çare*) olmuştur. Dış politikada hedef ve çıkarların diplomatik araçlarla gerçekleştirilemediği zaman son çare olarak askeri araçlara başvurulması bakımından ultimo ratio terimi kullanılmıştır. Ayrıca Thomas Schelling'den hareketle dış politikanın askeri araçlara indirgenmesi bağlamında Türkiye'nin Suriye politikasının kuramsal olarak stratejik realizme yöneldiği ileri sürülmüştür (Schelling, 1960). Oysa 2003-2011 yılları arasında Türk dış politikası çoğunlukla liberal ve konstrüktivist çerçevede yürütülmüştü.

Makalenin başlangıç noktası ise Türkiye'nin Suriye politikasının AK Parti hükümetinin yumuşak güç vizyonu temelinde oluşturduğu komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde dönüşüme uğradığı tezinden hareket etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin Suriye politikasının sert güçten yumuşak güce dönüşümünde AK Parti hükümetinin yeni dış politika yaklaşımının başat faktör olarak belirleyici rol oynadığı ortaya konmuştur.

Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve: Realizm-Konstrüktivizm ve Sert Güç-Yumuşak Güç

Bu makalenin kavramsal çerçevesi, sert güç-yumuşak güç dikotomisi üzerine inşa edilmiştir. Sert güç ve yumuşak güç kavramları, Türkiye-Suriye ilişkilerinin çözümlenmesinde analitik açılım sağlamaktadır. Bu nedenle bu iki kavram, araştırmanın analiz aracı olarak tercih edilmiştir. Buna bağlı olarak araştırmada Türkiye ile Suriye arasında dostluk ve düşmanlık ilişkilerindeki sorunsalın nasıl sert güç-yumuşak güç ekseninde şekillendiği sorunsalı analiz edilecektir. Böylece iki ülke ilişkilerinde sert güç veya yumuşak güce yönelmeye yol açan faktörler tespit edilmeye çalışılacaktır. Araştırmada iki ülke ilişkilerinde kuruluşun 1998 yılına kadar sert güç politikalarına realist çerçevede terör ve güvenlik sorunlarının yol açtığı ileri sürülmüştür. 2000'lerde ise yumuşak güç politikalarına konstrüktivist çerçevede fikrîsel unsurlar ve kimliğin yol açtığı tezi geliştirilmiştir. 2011 yılından itibaren Arap Baharı süreciyle birlikte ilişkilerde tekrar güvenlik sorununun ortaya çıkmasının sert güç politikalarına neden olduğu argümanı ileri sürülmüştür. Dolayısıyla araştırma bir taraftan kavramsal olarak sert güç-yumuşak güç dikotomisine dayanırken öte yandan kuramsal olarak realist ve konstrüktivist metodolojiye dayanmaktadır.

AK Parti iktidarının 2003 yılından itibaren yumuşak güce dayalı dış politika vizyonunun Türkiye-Suriye ilişkilerini sert güçten yumuşak güce dönüştürdüğü hipotezi geliştirilmiştir. Başka bir deyişle Türkiye-Suriye ilişkileri, sert güç ve yumuşak güç olarak kavramsallaştırılmıştır. Dolayısıyla 2003-2011 yılları arasında iki ülke ilişkilerindeki dönüşümün kavramsal çerçevesini yumuşak güç oluşturmaktadır. Çünkü araştırmanın temel sorunsalı, 2000'li yıllarda iki ülke ilişkilerindeki dönüşümün kavramsal çerçevesi nedir üzerine başlamaktadır. Buradan hareketle, Türkiye-Suriye ilişkileri bu araştırmada sert güç-yumuşak güç dikotomisine dayanan metodoloji çerçevesinde ele alınmıştır. Bu dikotomi metodolojisiyle ilişkilerdeki politika değişikliği analiz edilerek dostluk-düşmanlık ilişkilerinin şekillenmesini sağlayan dinamikler tespit edilecektir. Bu bağlamda AK Parti iktidarının yumuşak güç vizyonuna dayanan dış politikasının Türkiye-Suriye ilişkilerinin 2003 yılında dostluk temelinde gelişmesini sağladığı tezi ortaya atılmıştır.

Yumuşak Güç Kavramı

Uluslararası ilişkiler disiplininde merkezi ve kurucu rol oynayan güç kavramı, literatürde çok boyutlu ele alınmıştır. Robert Dahl, ölçülebilir, aktör odaklı ve sezgisel güç kavramsallaştırması ile çok boyutlu bir güç tanımı ortaya koymuştur (Dahl, 1957: 203). Peter Bachrach ve Morton Baratz ise doğrudan gözlemlenemeyen gündem oluşturma, gündemin kontrol edilmesi olarak gücün ikinci boyutunu ön plana çıkarmışlardır (Bachrach and Baratz, 1962: 947-50.). Joseph Nye da yumuşak güç kavramını geliştirirken onların bu gücün ikinci boyutundan hareket etmiştir. Steven Lukes ise eserinde potansiyel ve mevcut güç ayrımına gitmiştir (Lukes, 1974: 5). Ulusla-

rarası ilişkiler disiplini kuran realizm teorisi ise temelde bir güç kuramı geliştirmiştir. Realistler, güç kavramına merkezi rol biçerek uluslararası politikayı kaçınılmaz güç mücadelesi olarak tasvir etmişlerdir (Schmidt, 2007: 44). Zira klasik realizmin öncüleri olan Thucydides ve Machiavelli'de güç politikası, ontolojik olarak insan doğasının bir sonucu olarak değerlendirilmiş ve buradan hareketle uluslararası politika güç politikasına indirgenmiştir (Schmidt, 2007: 45). Her ne kadar realist teorinin kurucuları Edward H. Carr ve Hans Morgenthau, gücün materyal olmayan unsurlarını kapsadığını ortaya koymuşlarsa da realizmde güç kavramı, ağırlıklı olarak sert güç ve askeri güç olarak ele alınmıştır. Liberal teoride benzer şekilde sert gücü öncelikle ama realizm askeri güce öncelik verirken liberalizm ekonomik güce öncelik vermiştir. Eleştirel teori ise Gramsci'nin hegemonya kavramından hareketle gücün rızaya dayalı boyutunu ön plana çıkarmıştır. Konstrüktivizm ise fikirselsel, sosyal, normatif ve kültürel çerçevede bir güç kavramsallaştırması sunmuştur.

Yumuşak güç kavramı ise kuramsal olarak Gramşiyen eleştirel teori ve konstrüktivizmin güç kavramsallaştırmaları düzleminde Nye tarafından ilk kez 1990 yılında Foreign Affairs dergisinde yayınladığı "Yumuşak Güç" (*soft power*) makalesinde (Nye, 1990a) ve yine aynı yıl yayınlanan *Liderliğe Mecburiyet: Amerikan Gücünün Değişen Doğası* (Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power) başlıklı eserinde geliştirmiştir (Nye, 1990b). Nye bu eserlerinde yumuşak güç kavramını ABD gücünün zayıfladığı iddialarına karşı geliştirmiş ve sanılanın aksine ABD gücünün askeri ve ekonomik güçten (sert güç) ibaret olmayıp esas gücünün 'evrensel' değerleri, kültürü, yaşam tarzı, uluslararası sistem ve kurumlardaki pozisyonu ve imajı yansıtan yumuşak güç olduğunu ileri sürmüştür (Layne, 2010: 52). Buradan hareketle Nye, güç kavramını sert güç ve yumuşak güç olarak iki boyutlu tanımlamıştır. Ona göre sert güç, askeri ve ekonomik güçten oluşurken yumuşak güç ise kültür, değerler, kurumlar ve dış politikadan oluşmaktadır (Layne, 2010: 81). Daha sonra Nye, yumuşak gücün kaynakları olan kültür, değerler, kurumlar ve dış politikanın başkalarına cezbedici gelmesiyle çalıştığını ortaya atmıştır. Böylece yumuşak güç, kaba güç ve zorlama olmaksızın başkalarının sizin istediğinizi istemelerini sağlama olarak tanımlamıştır (Nye, 2004:11-14).

Sert güç, çoğunlukla askeri araçlara ve tehdide dayanırken yumuşak güç, Gramsci'nin hegemonya kavramında olduğu gibi cezbetme, örnek alma gibi gönüllülük üzerinden çalışan rızaya dayanmaktadır. Ayrıca Nye, yumuşak güç kavramını kültür ve değerlere dayandırarak konstrüktivist çerçevede tanımlamıştır. Ancak Nye, güç kavramını sert güç ve yumuşak güç olarak ikiye ayırmaktan 2007 yılında geliştirdiği akıllı güç (*smart power*) kavramı ile bir nevi vazgeçmiştir (Armitage and Nye, 2007). Başka bir ifadeyle Nye, 1939 yılında realist Edward Carr'ın gücün bölünemezliği (*indivisibility*) ilkesine geri dönmüştür. Akıllı güç kavramıyla sert güç ile yumuşak gücü birleştirmiş ve ikisinin de kullanımını içeren yeni bir güç anlayışı ortaya atmıştır. Akıllı güç kavramı, dış politikada sert güç-yumuşak güç olduğu

gibi aynı zamanda realizm ve konstrüktivizmin birlikte uygulanmasını içeren bir dış politika vizyonunu içermektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin Suriye politikası bu kuramsal ve kavramsal çerçevede dönemselleştirilebilir: Türkiye'nin Suriye politikası 2003-2011 arası yumuşak güç dönemi iken 2012'den itibaren sert güç ağırlıklı akıllı güç olarak dönemselleştirmek mümkündür. Dolayısıyla Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerindeki 2003 yılından itibaren gerçekleştirdiği politika değişikliği temelde yumuşak güç odaklı yeni dış politika vizyonuna dayanmaktadır.

AK Parti Döneminde Yeni Türk Dış Politikası Vizyonu: Yumuşak Güç Diplomasisi

AK Parti dönemi Türk dış politikasının vizyonu, yumuşak güç olarak belirlenmiştir (Taşpınar, 2012: 128). Yumuşak güç politikasının temel bileşenlerini ise başta komşularla sıfır sorun politikası, model ülke ve stratejik derinlik yaklaşımları oluşturmaktadır. İlk önce dönemin dış politika başdanışmanı, daha sonra Dışişleri Bakanı ve Başbakan olan Ahmet Davutoğlu, komşularla sıfır sorun politikası yaklaşımını önceki Kemalist elit ve hükümetlerin Türkiye'nin etrafının sürekli düşmanlarla çevrili psikolojisinden ve buna bağlı olarak gelişen defansif refleksten kurtulup, bütün komşular ile ilişkileri iyi düzeye getirme fikri üzerine inşa ettiğini belirtmiştir (Davutoğlu, 2004). Davutoğlu, komşularla sıfır sorun politikasını önce komşu ülkelerle mevcut sorunları çözmek ve sonra maksimum düzeyde işbirliğini sağlamak olarak tanımlamıştır (Davutoğlu, 2009). Davutoğlu'nun bu yaklaşımı ve komşularla sıfır sorun politikası, AK Parti dönemindeki Türk dış politikasının temel yaklaşımı ve retoriği haline gelmiştir. Hükümet, 2003-2011 yılları arasında komşularla sıfır sorun yaklaşımı üzerinden Ortadoğu politikasını ve bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme politikası izlemiştir (Erol, 2007: 35). Tarık Oğuzlu da AK Parti hükümetinin bu yumuşak güç vizyonunun ve komşularla sıfır sorun politikasının Suriye ile ilişkilere güvenlik penceresinden bakmayı terk etmesini sağladığını ileri sürmüştür (Oğuzlu, 2007: 92).

Bu politikayla AK Parti hükümetleri, Davutoğlu'nun stratejik derinlik yaklaşımı çerçevesinde yumuşak güç vizyonu ile Ortadoğu politikasında önce alan açmayı amaçlamış ve böylece bölgesel güç, lider ülke ve model ülke olma hedefini gerçekleştirmek istemiştir (Davutoğlu, 2001). AK Parti hükümeti için yumuşak güç vizyonu ve söyleminin Ortadoğu'da model ülke ve bölgesel hegemonik liderlik arayışına dayanan ihtiraslı ve revizyonist dış politikasının kamufle olduğu iddia edilebilir (Ekşi, 2018: 248). Çünkü komşularla sıfır sorun politikası, ilk önce eğer mümkünse sorunları çözmeye ya da en az seviyeye indirmeyi amaçlamış ve ilişkileri geliştirmenin önündeki engeller bu yaklaşım tarzıyla çözüldükten sonra komşu ülkelerle dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Zira komşu ülkelerle sorunları çözmeden iyi ilişkiler geliştirmek mümkün olmadığı gibi bunun da ötesinde bölgede lider ve model ülke politikasını uygulamak da mümkün değildi. Bu nedenle AK Parti liderleri, komşularla sıfır sorun politikasını kazan-kazan

yaklaşımı ve yumuşak güç retoriği temelinde lanse ederek bölge ülkelerini kazanmayı hedeflemişlerdir (Dünya, 2009). Özellikle AK Parti hükümetinin İslami gelenekten gelen arka planı, Müslüman Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'ye bakış açısını olumlu yönde değiştirmiştir. Nitekim Ortadoğu uzmanları Meliha Benli Altunışık ve Özlem Tür, AK Parti elitlerinin ilişkileri geliştirme yaklaşımının aynen Suriye'nin yönetici elitinde de söz konusu olduğunu ileri sürmüşlerdir (Altunışık and Tür, 2006: 240). Buna paralel olarak AK Parti eliti de dış politikada Kemalist elitten farklı bir zihniyet değişimini yansıtan yaklaşım sunmaları, Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna bakışını değiştirmişti. Davutoğlu'na göre Kemalist elit, Ortadoğu'yu sorunlar batağı olarak görmekte ve bu nedenle Türkiye'nin Ortadoğu'dan uzak durması ve müdahil olmaması yaklaşımını benimsemişlerdi (Milliyet, 2014). AK Parti elitlerine göre Türkiye'yi komşu ülkelere yabancılaştıran bu yaklaşım, Türkiye'nin Ortadoğu'da bölgesel güç olmasını da engellemişti. Oysa AK Parti liderleri, Kemalist elitten tamamen farklı olarak Ortadoğu politikasını doğrudan müdahil olma, yoğun angajmana girme ve bölge ülkelerine model olma olarak dönüştürmüştü.

Bu bağlamda Türkiye'nin 2003 yılından itibaren Ortadoğu politikasının şekillenmesindeki belirleyici faktör, AK Parti liderlerinin Müslüman Ortadoğu'ya bakış açısı olmuştur. Bu anlamda konstrüktivizmin 'kimlik değişirse dış politika değişir' tezinin dönemin dış politika yaklaşımını açıklayan kuramsal paradigma olduğu ileri sürülebilir (Bozdağlıoğlu, 2004). Dolayısıyla önceki hükümetlerden farklı olarak AK Parti hükümetinin Ortadoğu ve Müslüman ülkelere yaklaşım tarzının bölge ülkeleriyle ilişkilerin dostluk temelinde geliştirilmesini sağlayan belirleyici etken olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmanın temel argümanlarından biri de zaten Türkiye'nin 2003-2011 yılları arasında Suriye ile dostluk ilişkilerinin gelişmesini sağlayan belirleyici temel faktörün AK Parti elitinin İslami kimliği ve buna bağlı olarak Müslüman ülkelerle iyi ilişkiler geliştirme iradesidir. Nitekim hükümet, 2003 yılından 2013 yılına kadar bu politika üzerinden Müslüman Ortadoğu'da model ülke ve bölgesel lider olma arayışına girmişti. Bu bağlamda AK Parti hükümetinin yumuşak güç politikasının temel bileşeni model ülkedir.

AK Parti elitleri, Türkiye'yi Müslüman Ortadoğu'da yumuşak güç kavramı üzerinden model ülke yapma politikasına yönelmişlerdir. Zira Tarık Oğuzlu da Türk modelinin yumuşak güç unsuru olduğunu ileri sürmüştür (Oğuzlu, 2007: 88). Hükümetin bu politikasının ABD'nin ılımlı İslam çerçevesinde geliştirdiği Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi (Türk kamuoyunda Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) olarak biliniyor) ile paralel uygulandığı söylenebilir (Bağcı ve Sinkaya, 2006: 23). Hatta bu çerçevede Türkiye ile ABD'nin 2003 yılından 2011 Arap Baharı sürecine kadar Ortadoğu politikasında çıkarların örtüşmesi üzerinden ortak hareket ettiği ve ABD'nin Türkiye'ye bölgede alan açtığı ve İsrail eleştirilerine göz yumduğu da ileri sürülebilir. ABD, Bush yönetimi döneminde özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide'nin terör saldırıları sonrasında BOP projesini uygulamaya geçirmiş ve Başbakan Erdoğan da BOP'un eş başkanı olduğunu ilan et-

mişti (Habertürk, 2009). Bu anlamda İlhan Uzgel'e göre Ortadoğu politikasında ABD ile Türkiye, Nisan 2006 yılında imzalanan Stratejik Ortak Vizyon belgesi (Orijinali: Türkiye-ABD stratejik Ortaklığının İlerletilmesi için Ortak Vizyon ve Planlı Diyalog Belgesi) temelinde ortak politika geliştirmişlerdir (Uzgel, 2013: 262). Türkiye'nin Müslüman demokrasisi, büyüyen neoliberal ekonomisi, Batı kimliği ile İslami kimliği barışçıl biçimde sentez olarak uygulayan demokratik bir NATO ülkesi ve Avrupa Birliği (AB) ile üyelik sürecinde olan bir ülke olarak Ortadoğu'da Batı tarafından model ülke olarak sunulduğu ve desteklendiği söylenebilir.

AK Parti, Türkiye'deki İslami hareketleri ve 'İslamcı siyaseti' küreselleşmeyle buluşturarak ekonominin yanında siyaseti de neoliberal çerçevede 'muhafazakâr demokrasi' tanımıyla dönüştüren aktör özelliği ile Batı tarafından Müslüman Ortadoğu'ya model olarak sunulmuştur (Uzgel, 2009:16, 21). Ekonomik alanda ise AK Parti, MÜSİAD gibi İslami-Anadolu- sermayeyi bir yandan TÜSİAD gibi İstanbul sermayesine karşı bir alternatif olarak yükselmesini desteklerken öte yandan Ortadoğu ve Afrika pazarında onlara alan açarak dış politikasının manivelası olarak kullanmıştır. Böylece AK Parti, İslamcı burjuvazi ile İslami sermayeyi neoliberal küreselleşme ile bütünleştiren bir aktör olarak İslam dünyasına Batı tarafından yumuşak gücüyle sivrilmiş model olarak sunulmak istenmiştir.

Bunun yanında AK Parti, devleti de siyaseti askerden tasfiye ederek Milli Güvenlik devletinden neoliberal demokrasiye dönüştürme rolünü üstlenerek Ortadoğu'nun otoriter devletlerine model olarak yükselmiştir. Son tahlilde AK Parti'nin İslam ile neoliberalizmi bütünleştirmesi, Batı tarafından Müslüman dünyaya model olarak öne çıkarılmasını sağlamıştır. İçerde bu dönüşümleri gerçekleştiren AK Parti, dış politikada ise sıfır sorun politikasıyla başta Ortadoğu olmak üzere komşularına yönelik ilişkilerini siyasi, sosyo-ekonomik düzeyde geliştirmeyi hedeflemiştir. Böylece Türkiye, 2003-2013 arası dönemde Ortadoğu ülkeleriyle karşılıklı bağımlılığı artırmaya yönelik kazan-kazan stratejisi izleyerek yumuşak güç olarak yükselmiştir.

Batının Türkiye'nin Müslüman Ortadoğu'ya model ülke olarak desteklenmesi 2003 yılından 2011 yılına kadar devam etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Ortadoğu'ya model ülke olmasının pilot ülkesini ise Suriye oluşturmuştur. Bu nedenle, Türkiye'nin Ortadoğu politikasında Suriye özel bir öneme sahip olmuştur. Buradan hareketle Suriye'nin Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı konumunda olması, hem komşularla sıfır sorun hem de model ülke politikasının ilk olarak Suriye'de hayata geçirilmesini gerektirmiştir. Türkiye, Ortadoğu politikasında Suriye'yi pilot ülke seçerek ilk önce komşularla sıfır sorun politikasını bu ülkeyle uygulamaya çalışmış ve gelişen Türkiye-Suriye ilişkilerinin diğer ülkelere örnek teşkil etmesini amaçlamıştır. Bu çerçevede Türkiye, Suriye ile ilişkilerinde ilk önce sert güçten yumuşak güce doğru paradigmatik bir dönüşüm gerçekleştirmiştir.

Türkiye-Suriye İlişkilerinde Dönüşüm: Sert Güçten Yumuşak Güce 2003-2011

Türkiye-Suriye ilişkilerinin bu çalışmada sert güç ve yumuşak güç kavramları çerçevesinde iki dönem halinde incelenmesi argümanı ileri sürülmüştür.

1923-1998 Arası Sert Güç Dönemi

Buna göre Cumhuriyetin kuruluşundan Adana Mutabakatına kadar olan 1923-1998 arası dönemi, genel özellikleriyle sert gücün hakim olduğu ve ağırlıklı olarak da düşmanlık ilişkileri olarak nitelendirmek mümkündür. Bu dönemde özellikle 1936-39 arasında gündemde olan Hatay sorunu ön plana çıkmaktadır. Türkiye açısından Hatay'ın uluslararası hukuka uygun barışçıl şekilde Türkiye'ye katılma kararı ile çözümlenirse de Suriye açısından hep toprak kaybı olarak değerlendirilmiş ve bu durum iki ülke ilişkilerinde güvensizlik kaynağının temelini teşkil etmiştir. İki ülke ilişkilerinde bu sorun her ne kadar 2003-2011 arası dostluk döneminde gündemden kalktıysa da çözülmemiştir. Nitekim 2012 sonrası tekrar düşmanlık ilişkilerinde sorun kaynağı olarak en azından Suriye açısından gündemdeki yerini almıştır. Dolayısıyla iki ülke ilişkilerinde tarihsel düşmanlık kaynağı olarak Hatay sorunu hala yerini muhafaza etmeyi sürdürmektedir.

Soğuk Savaş döneminde ise Türkiye-Suriye ilişkilerini belirleyen temel parametre, her iki ülkenin farklı bloklarda yer alması olmuştur. Bu nedenle bu dönemde iki ülke ilişkilerini blok politikası şekillendirmiştir. Bu dönemde özellikle iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren 1957 yılındaki Suriye bunalımı ön plana çıkmıştır. Ancak bu krizin bloklar arası çatışma riskini taşıması nedeniyle blok politikası gereği savaşın eşiğinden dönülerek atlatılmıştır. Yine iki ülke ilişkilerinde hala devam eden diğer bir kronik problem ise su sorunudur. Fırat ve Dicle nehirlerindeki suyun paylaşımı noktasında ortaya çıkan bu sorun da iki ülke ilişkilerinin gelişmesinin önündeki en önemli engel olduğu gibi aynı zamanda dostluk dönemlerinde görüldüğü üzere ilişkilerin gelişmesini de sağlayacak özelliğe sahiptir. Nitekim iki ülke su paylaşımı noktasında işbirliği yaptıklarında su sorununun ilişkilerin geliştirilmesinde kolaylaştırıcı rol oynadığı tespit edilmiştir. Örneğin 2004 yılında Türkiye, Asi nehri üzerinde dostluk barajı yapmayı önererek ilişkilerin geliştirilmesi iradesini ortaya koymakla eskiden sorun olan su paylaşımını bu sefer ilişkilerin geliştirilmesi için kullanabilmiştir.

1998-2002 Yumuşama Dönemi

1998-2002 yılları, ilişkilerde normalleşme ve yumuşamanın başladığı ara dönem olarak nitelendirilebilir. Türkiye-Suriye ilişkilerinin önündeki en önemli engellerden biri olan terör sorunu bu dönemde çözüme kavuşturulmuştur. 1979 yılında PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'ye yerleşmesi ve Suriye devletinin PKK terörüne lojistik destek vermesiyle iki ülke ilişkilerinde terör ve güvenlik sorunu, iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren sorun olarak 1998 yılında yapılan Adana mutabakatına kadar gündemdeki yerini sürdürmüştür. Suriye'nin PKK terörüne desteği, 1998

Yılına geldiğinde Türkiye'deki karar alıcıların diplomatik çözüm yollarının bittiği ve artık uluslararası ilişkilerde son çare (*last resort*) olarak askeri araçlara başvurulacağını gündeme getirmesiyle çözüme ulaşabilmiştir. Türkiye'nin bu tavrı karşısında Suriye, savaşın eşiğine geldiğinin farkına vararak PKK terör örgütü lideri Öcalan'ı ülkeden çıkarmak ve Adana Mutabakatını imzalamak zorunda kalmıştır.

Bu bağlamda 1998 yılındaki Adana mutabakatı, iki ülke ilişkilerinde bir dönüm noktasını teşkil etmiş ve ilişkilerde normalleşme başlamıştır (Dışişleri, 1998). Bu nedenle 1998-2002 yılları arası, iki ülke ilişkilerinde yumuşama dönemi olarak nitelendirilebilir. Adana Mutabakatı ile ilişkilerde gerginlik dönemi sona ermiş ve ilişkilerin güven ortamı inşa edilmeye başlanmıştır. Ayrıca bu mutabakatla ilişkilerin önündeki psikolojik bariyerin açılması da mümkün olabilmektedir. Bu da 2003 yılından itibaren ilişkilerin geliştirilmesi için gerekli güven ortamını sağlamıştır. Dolayısıyla 2003 yılından itibaren gelişen Türkiye-Suriye ilişkilerinde yumuşak güce geçişin adımı Adana Mutabakatıyla atılmıştır. Başka bir ifadeyle AK Parti döneminde iki ülke ilişkilerinin gelişebilmesinin temeli önceki hükümet döneminde bu mutabakatla atılmıştır. Çünkü iki ülke ilişkilerinin iyileşebilmesi için gerekli güven ortamının sağlanması gerekiyordu. Bu anlamda iki ülke ilişkilerinde bu mutabakatla ilişkilerde güvenlikleştirme (*securitization*) dönemi bitirken yerine Özlem Tür, Ahmet Kasım Han ve Pınar Bilgin'in de ileri sürdüğü gibi 2003 yılından itibaren komşularla sıfır sorun politikası ile güveniksizleştirme (*de-securitization*) politikası ve söylemi ile yumuşak güç dönemi başlayabilmiştir (Han, 2013: 62; Tür, 2010: 165; Bilgin, 2007: 555). Ayrıca Bülent Aras ve Rabia Karakaya Polat da Adana mutabakatı sonrası ilişkilerde çatışmadan işbirliğine doğru bir dönüşümün başladığı ve Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerini güveniksizleştirme politikasına yöneldiğini tespit etmişlerdir (Aras ve Polat, 2008: 509).

2003-2011 Yumuşak Güç Dönemi

Türkiye-Suriye ilişkilerinde yumuşamaya geçiş evresinde Suriye devlet başkanı Hafız Esad'ın ölümü münasebetiyle düzenlenen cenaze törenine Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in katılması, tarihi bir dönüm noktası olarak ilişkilerde sıcak bir atmosferin ve yakınlaşmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak iki ülke ilişkilerinde karşılıklı üst düzey ziyaretler, AK Parti hükümeti döneminde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Aralık 2004 tarihinde Şam ziyareti ile ivme kazanmaya başlamıştır. Nitekim hemen ardından Suriye devlet başkanı Esad, 2005 yılında iade-i ziyaret de bulunmuştur. Esad'ın bu ziyareti, Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı 1946 yılından sonra Türkiye'ye yapılan en üst düzeyde ilk resmi ziyaret olması bakımından tarihsel bir önemi haiz olmuştur. Zira bundan sonra iki ülke arasında karşılıklı ziyaret trafiği, tarihte pek az eşine rastlanır biçimde baş döndürücü bir hızda gelişmiştir.

Karşılıklı ziyaretlerin gelişmesine paralel olarak iki ülke arasındaki ilişkiler de hızlı bir şekilde ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, ilişkileri geli-

tirmek üzere 2004 yılında Asi nehri üzerinde dostluk barajı yapmaya başlayarak eskiden ilişkilerin önündeki engel olan su sorununu bu sefer ilişkileri geliştirmek üzere kullanmaya başlamıştır. Hatta Türkiye gelişen ilişkilerin ivmesiyle komşularla sıfır sorun politikası gereği sadece Türkiye-Suriye arasındaki sorunları çözmek için ötesinde Suriye'nin İsrail ve Irak gibi ülkelerle sorunlarını çözmeye yönelik arabuluculuk girişimlerinde de bulunmuştur. Bu çerçevede Türkiye, Ekim-Aralık 2003 tarihleri arasında ve son olarak Mayıs 2008 tarihinde Suriye-İsrail arasında arabuluculuk diplomasisi izlemiştir. Ağustos 2009 tarihinde ise Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye-Irak sorunlarını çözmek üzere mekik diplomasisi izleyerek arabuluculuk girişimlerinde bulunmuştur. Ayrıca Türkiye, Şubat 2005 yılında gerçekleşen Hariri suikastı nedeniyle uluslararası baskıya uğrayan Suriye'ye diplomatik olarak arka çıkmayı da ihmal etmemiştir. Türkiye'nin bu şekilde Suriye'nin yanında yer almasına karşı Suriye'de bir yandan 2003-2007 yılları arasında PKK'yı kınamanın ötesinde militanları da Türkiye'ye teslim etmiş ve Ocak 2007 tarihinde Lübnan-Kıbrıs Cumhuriyeti arasında gizlice imzalanan petrol ve doğalgaz antlaşması sorununda Türkiye'yi desteklemiş ve Lübnan'daki gücünü kullanarak bu antlaşmanın parlamentoda onanmasını da engellemiştir. İki ülke siyasi ilişkileri bu şekilde gelişirken 2007 yılında imzalanan Türkiye-Suriye serbest ticaret antlaşmasıyla ekonomik ve ticari ilişkiler de artmaya başlamıştır. Zira iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesi sayesinde Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı 2001 yılından 2011 yılına kadar 10 yılda 7 kat artarak rekor seviyeye yükselmiştir (Yeşilyurt, 2013: 422).

Özellikle Türkiye-Suriye ilişkilerinde 2009 yılı bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Türkiye, İsrail ile Suriye arasında arabuluculuk yaparken İsrail'in Gazze'ye hava saldırısı düzenlemesine çok sert tepki göstermiş hatta Başbakan Erdoğan, Ocak 2009 tarihinde Davos zirvesinde İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'i uluslararası medyanın önünde çok sert eleştirmekten de kaçınmamıştır. Dünya basınında şok etkisi yaratan Davos olayı, Başbakan Erdoğan'ın meşhur 'one minute' çıkışıyla tarihe geçmiştir. Bu olay sonrası Türkiye-İsrail ilişkileri kötüleşirken Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri ise zirve yapmıştır (Yeşilyurt, 2013: 420). Nitekim Nisan 2009 tarihinde Türkiye ile Suriye ilk kez ortak askeri tatbikat yapmış ve iki ülke arasında savunma sanayi işbirliği antlaşması imzalanarak ilişkiler derinleştirilmiştir. Ardından Eylül 2009 tarihinde iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Antlaşması ve ortak Bakanlar Kurulu toplantısı yapılarak ilişkiler stratejik ortaklık seviyesine çıkarılmıştır (YDSİK, 2009). İki ülke arasında siyasi, güvenlik ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinin yanında kültürel ve toplumsal ilişkilerin de gelişmesine yönelik politikalar devreye sokulmuştur. Bu çerçevede 2009 yılında iki ülke arasında karşılıklı turist vizeleri kaldırılarak toplumlararası kaynaşmanın sağlanması amaçlanmıştır (Güneş ve Akkoç, 2009). İki ülke arasında kültürel ilişkileri geliştirmek üzere ise Türkiye, 2009 yılında Suriye'de Yunus Emre Enstitüsü Türk Kültür Merkezini açmıştır (Emlakkulisi, 2017). Son olarak Aralık 2009 tarihinde Başba-

kan Erdoğan, Şam'a 10 bakan ve 200 işadamı ile bir nevi çıkarma yaparak 50'den fazla antlaşma yapmış ve bundan sonra iki ülke ilişkilerinde 2009-2011 arasında söylem düzeyinde de stratejik ortaklıktan bahsedilmeye başlanmıştır. Böylece 1998 yılına kadar zaman zaman savaşın eşiğine gelmiş olan iki ülke arasındaki düşmanlık ilişkilerin, 2003 yılında AK Parti hükümetinin yumuşak güç diplomasisi sayesinde dostluk ilişkilerine dönüşmenin ötesinde stratejik ortaklık seviyesine dahi çıktığı görülmektedir. Öyle ki, iki ülke liderlerinin 2008 yılında Bodrum'da birlikte tatil yapmaları, düşmanlık ilişkilerinin ne seviyede dostluk ilişkilerine dönüştüğünü çarpıcı biçimde göstermektedir.

Nitekim 2003-2011 arasında Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişmesi sayesinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Suriye'de petrol arama ruhsatı kazanmış ve Türkiye, Arap doğalgaz boru hattı projesinin çalışmalarını başlatmıştır (Dünya, 2010). Daha sonra iki ülkenin elektrik şebekeleri birleştirilmiş ve Halep-Gaziantep-Kilis ekonomileri entegre edilmiştir (Doğru, 2005: 2 ve Tarım Bakanlığı, 2017). Temmuz 2006 tarihinden itibaren ise Lazkiye-Mersin arasında feribot seferleri başlatılmıştır (Hürriyet, 2006). Ayrıca Türkiye, Suriye ile sınır kapılarını modernize etme ve Suriye'nin demiryollarını iyileştirme ihalesini kazanmış ve Gaziantep-Halep arası demiryolu hattı açılmıştır (Ray Haber, 2017). Böylece iki ülke ilişkileri, 2003-2011 yılları arasında derinleştirilmiştir.

İki ülke arasındaki ilişkilerin AK Parti döneminde baş döndürücü biçimde çok hızlı gelişmesinde çeşitli faktörler kritik rol oynamıştır. Öncelikle 1 Mart 2003 tezkeresinin Türkiye'nin Ortadoğu ve Araplar nezdindeki olumsuz algı ve imajını derinden etkileyen kritik bir faktör olduğunu ileri sürmek mümkündür. Arap Ortadoğu'sunda Türkiye, genellikle sert güç ülkesi, ABD ve NATO'nun maşası, piyon ülke ve laik ülke algısı ve imajına sahipken AK Parti döneminde bu algı, Türkiye'yi model alma yönünde değişmiştir (Keyali, 2014; Akgün ve Gündoğar, 2012). Türkiye'nin müttefiki ABD'nin Irak işgaline karşı hayır diyebilmesi, bütün dünyada olduğu gibi özellikle Ortadoğu'da büyük yankı uyandırmış ve ABD'den bağımsız politika izleyen bir ülke görüntüsünün ortaya çıkması mümkün olabilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin önceki hükümetlerinin katı laiklik politikası nedeniyle Ortadoğu'da laik ülke algısı, İslami gelenekten gelen AK Parti ve başta Başbakan Erdoğan olmak üzere yönetici elitin İslami söylemleri sayesinde olumlu yönde değişmeye başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin başta Suriye olmak üzere Müslüman Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerinin dinamik bir şekilde dönüşümünde algı ve imajın değişmesinin kritik rol oynadığı iddia edilebilir. Nitekim 1 Mart 2003 tezkeresi, Suriye ve Arap ülkeleri tarafından olumlu karşılanmıştır (Baba ve Karagül, 2012: 34; Gündüz, 2014).

İkincisi, 2003 yılında ABD'nin Irak işgalinin Türkiye ve Suriye tarafından toprak bütünlüğüne tehdit olarak algılanması, iki ülkenin ortak tehdit nedeniyle yakınlaştırıcı rol oynamıştır. İşgal nedeniyle oluşacak güç boşluğu ortamında olası bir Kürt devletinin kurulması riskinin artması, Türkiye ile Suriye'nin ortak tehdit algılamasına yol açmıştır (Todorova, 2015: 114). Bu

durum iki ülkeyi işgale karşı ortak tavır almaya yöneltmiştir. Ayrıca Irak işgali sonrası ABD'nin şer eksenini olarak Suriye'yi hedefe koyması ve 2003 yılından itibaren Suriye'ye uyguladığı ambargoyu genişletme kararı da Suriye'yi Türkiye'ye yakınlaştırmıştır. Meliha Benli Altunışık'a göre Türkiye de bölgede artan İran nüfuzunu sınırlamak için Suriye'ye yaklaşma politikası izlemeye başlamıştır (Altunışık, 2013: 187). Dolayısıyla 2003 Irak işgali, her iki ülkeyi birbirine yakınlaştıran bir faktör olmuştur.

Üçüncüsü, Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişmesinde ABD'nin Ortadoğu politikası ile Türkiye'nin politikasının örtüşmesi etkili olmuştur. ABD'nin Ortadoğu politikasında Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika girişimi (BOP) ile bölge ülkelerini ılımlı İslam çerçevesinde dönüştürme politikasında Türkiye'nin dönüştürücü aktör olarak ortaya çıkması, ilişkilerin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. ABD, 2003 yılından itibaren Müslüman Ortadoğu ülkelerinin Batı devlet ve toplumlarına tehdit olmaktan çıkmasının yolunun bu ülke ve toplumlarının Batı'nın değerleri ve sistemini benimsemesi yolu ile mümkün olacağına yönelik BOP projesini hayata geçirmiştir (Girdner, 2005: 43). ABD'nin bu politikasında Türkiye, yumuşak güç politikasıyla model ülke rolünü sahiplenmiştir (Aydıntaşbaş ve Kirişçi, 2017: 1-2). Türkiye'nin ABD-NATO müttefiki, AB üyelik sürecinde ve Batı'nın değerlerine sahip bir ülke olarak Müslüman Ortadoğu ülkelerine model olması amaçlanmıştır. AK Parti liderlerinin de Türkiye'nin Müslüman demokrasisinin Ortadoğu'da model rolünü yumuşak güç diplomasisiyle harekete geçirme politikası izlemesi, Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Çünkü Türkiye, model ülke politikasının pilot ülkesini Suriye olarak belirlemiş ve Suriye üzerinden Ortadoğu'ya model olmayı tercih etmiştir. Bunda Suriye'nin Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna açılan kapısı olması etkili olmuştur. Ayrıca gelişen Türkiye-Suriye ilişkilerinin diğer Ortadoğu ülkelerine model olması amaçlanmıştır. Bu nedenle Türkiye, Ortadoğu politikasında Suriye'ye özel önem vermiş ve ilk olarak bu ülkeyle ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Türkiye, Suriye ile ilişkilerini geliştirerek diğer ülkelere model olabilmek için ABD'nin de yaklaşan ilişkilere göz yummasını sağlayabilmiştir. Suriye'nin de ABD baskısından kurtulmak için Türkiye'ye yanaşmayı tercih etmesi, ilişkilerin gelişmesinde kolaylaştırıcı faktör olmuştur. ABD de Suriye'nin Türkiye üzerinden ılımlılaştırılmasına ses çıkarmamış hatta gelişen ilişkileri desteklemiştir. Çünkü Nuri Yeşilyurt'a göre ABD, gelişen Türkiye-Suriye ilişkilerini kendi Ortadoğu politikasının çıkarı için kullanmıştır (Yeşilyurt, 2013: 416).

Dördüncüsü Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişmesinde en temel belirleyici faktör, AK Parti liderlerinin genelde Ortadoğu özelde Suriye'ye bakış açısı argümanıdır. Başbakan Erdoğan, 2009 yılındaki Şam ziyaretinde Suriye'yi Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı ve ikinci evi olarak değerlendirmiş ve Türkiye'nin de Suriye'nin Avrupa'ya açılan kapısı ve ikinci evi olduğunu dile getirmiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu da Suriye ile Türkiye arasında 'ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek' söylemini gündeme getirerek iki ülke ilişkilerinin gelişmesinin tarihsel bir zorunluluk olduğunu vur-

gulamıştır (Haberler, 2009). Ayrıca Davutoğlu, Suriye'yi Türkiye'nin hinterlandı olarak değerlendirerek iki ülkenin ekonomik entegrasyona gitmesine yönelik serbest ticaret anlaşmasını 2007 yılında yürürlüğe sokmayı başarmıştır (Davutoğlu, 2001). Türkiye, bu dönemde Ortadoğu'yu sadece siyasi ve güvenlik açısından değil ekonomik, ticari ve toplumsal-kültürel ilişkiler açısından da tekrar keşfetmiştir. Nitekim Özlem Tür, hem Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişmesinde hem de Türkiye'nin proaktif Ortadoğu politikası izlemesinde Anadolu kaplanları olarak nitelendirilen yeni İslami sermayeye pazar arayışının da etkili olduğunu ileri sürmüştür (Tür, 2013: 160).

Bu faktörler çerçevesinde Türkiye-Suriye ilişkileri, 2003-2011 yılları arasında beklenmedik hız ve seviyede gelişme gösterdiği gibi aynı zamanda Arap Baharı süreciyle 2011 sonrasında da bir anda ilişkiler düşmanlığa dönüşmüştür.

Sert Güce Dönüş Dönemi 2011-2018-: Arap Baharı ve Suriye Krizi

Literatüre 'Arap Baharı' olarak geçen Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan Arap ayaklanmaları, Ortadoğu politikası başta olmak üzere Türk dış politikasını derinden dönüştürmüştür. Arap ayaklanmaları ile Arap ülkelerinin 80 yıla uzanan otoriter rejimlerinin domino etkisi ile birer birer yıkılmasıyla Ortadoğu siyaseti alt üst olmuştur. Zira Arap Baharıyla rejimlerin yıkılmasına paralel olarak Libya, Mısır ve Suriye Ortadoğu politikasının birer aktörü olmaktan çıkmıştır. Oysa başlangıçta ayaklanmalar, demokratikleşmenin bir ürünü olarak değerlendirilmişti. Zaten bu nedenle ayaklanma hareketleri, Arap Baharı olarak nitelendirilmişti. Ancak çok kısa bir zaman sonra ayaklanmalar sonrası rejimlerin yıkılması demokrasiyi değil, Mısır'a darbeyi, Libya ve Suriye'ye iç savaşı getirmiştir. Arap Baharı, Mart 2011 tarihinde Suriye'ye sıçramış ve Tunus, Mısır ve Libya'nın aksine Suriye devlet başkanı Esad, ayaklanmalar sonucu ayakta kalmayı başarmış, ancak bu sefer ayaklanmalar iç savaşa dönüşmüştür.

Esad rejiminin protestoculara karşı silah kullanmaya başlamasıyla Suriye'deki ayaklanmalar iç savaşa dönüşmüş ve böylece Ortadoğu politikasında Suriye krizi ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Suriye krizi, 2003 yılından itibaren yumuşak güç odaklı yürütülen Türk dış politikasının sert güce dönmesine neden olmuştur. Çünkü iç savaşın başlamasıyla birlikte Türkiye'ye karşı güvenlik tehditlerinin ortaya çıkması nedeniyle hükümet, mecburen sert güç odaklı politika izlemek zorunda kalmıştır. Ancak Türkiye, Arap Baharının Suriye'ye sıçradığı ilk zamanlarda dostluk ilişkilerine dayanarak devlet başkanı Esad'ı reform yapmaya telkin eden politika izlemiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Ağustos 2011 tarihinde son kez Şam'a giderek devlet başkanı Esad'ı protestolara karşı silahlı güç kullanmaya son verip reform yapmaya ikna etmeye çalışmış, ancak Türkiye'nin bu diplomatik çözüm arayışları Esad'ın tutumunu değiştirmeye yetmemiştir (DW, 2017). Buradan hareketle, Türkiye ile Suriye arasında 2003 yılından itibaren gelişen yaklaşık sekiz yıllık dostluk ilişkilerinin Türkiye'nin Esad rejimini etkilemeye yetmediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Oysa Türkiye, Arap Baharı

başladığında bu süreci kontrol edip model olacağını düşünmüştü (Cumhuriyet, 2016). Ancak Esad rejiminin iç savaşa yol açan politikaları, Türkiye-Suriye ilişkilerindeki dostluğu da bitirmiş hatta düşmanlık ilişkilerine yol açmıştır. Birgül Demirtaş'ın ileri sürdüğü gibi 2003-2011 arası 'dost Esad' 2011 sonrası 'düşman Esad'e dönüşmüştür (Demirtaş, 2013: 111).

Dolayısıyla Mart ayından Ağustos'a kadar süren telkin girişimlerinin sonuç vermemesi üzerine Türkiye, politika değişikliğine giderek Suriye muhalefetini desteklemeye başlamıştır (Oktav, 2013: 198). Dolayısıyla Türkiye'nin Suriye krizine karşı ilk tepkisi yumuşak gücünü kullanarak iknaya dayalı politika izlemek olmuş, ancak reform yapmaya telkin eden girişimler işe yaramayınca hükümet, telkin ve iknadan oluşan yumuşak güç diplomasisinden vazgeçip sert güç odaklı inisiyatif alan politikaya yönelmiştir. Bu çerçevede Türkiye, Ağustos 2011 tarihinde Suriye muhaliflerinin İstanbul'da toplanmasına ve buradaki toplantıda Suriye Ulusal Konseyi'nin kurulmasına öncülük etmiştir. 2012 yılından itibaren ise Türkiye, rejim değişikliği politikasına yönelerek bunun için Esad'a karşı Özgür Suriye Ordusu'nun kurulması ve silahlandırılmasına da katkı sağlamaya başlamıştır. Gencer Özcan da Türkiye'nin Suriye politikasının muhalifleri destekleme bağlamında rejim değişikliğine dönüştüğünü ileri sürmüştür (Özcan, 2017: 270). Özellikle Haziran 2012 tarihinde Suriye tarafından Türk jetinin düşürülmesi olayından sonra Türkiye, Suriye'ye karşı angajman kurallarını değiştirerek sert güç politikasına resmen başlamıştır (Milliyet, 2016). Ardından Akçakale'ye Suriye tarafından top mermisinin düşmesi sonrası Türkiye, silahlı kuvvetleri kullanmak üzere 4 Ekim 2012 tarihinde TBMM'den Suriye tezkeresini geçirmiştir (NTV, 2012). Böylece Türkiye'nin Suriye politikası sert güç odaklı olmanın yanında askeri araçlara indirgenmeye başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin Suriye politikasının 2003-2011 arası dönemde yumuşak güç, liberal kazan-kazan stratejisi üzerinden yürütülürken 2012 yılından itibaren askeri araçlara indirgenen stratejik realizm üzerinden yürütüldüğü döneme geçilmiştir (Oğuzlu, 2007: 88). Bu anlamda Suriye krizi, çok boyutlu Türk dış politikasını askeri araçlara indirgediği gibi Suriye'ye hapsolmasına da yol açmıştır. Nitekim 2011 yılından itibaren özelde Türkiye'nin Ortadoğu politikası genelde Türk dış politikası Suriye'ye kilitlenmek zorunda kalmıştır.

Bundan sonra Türkiye, Suriye politikasını Esad'ın devrilmesi üzerine kurmuş ve bunu da müttefiki ABD ile gerçekleştirmeye yönelmiştir. Ancak ABD'nin Suriye'deki kimyasal silahların imha edilmesi noktasında Rusya ile anlaştıktan sonra Esad'ı devirme politikasını terk edince Türkiye, tek başına kalmıştır. Çünkü Obama yönetiminin kırmızıçizgi olarak değerlendirdiği Suriye'deki kimyasal silahların Rusya ile yapılan pazarlık sonucu Eylül 2013 tarihinde BM gözetiminde imha edilmesi ile Suriye'nin İsrail'e tehdit olma durumu da ortadan kalkmıştı (Uzgel, 2017; Milliyet, 2012b). Muhtemelen yapılan pazarlık, Esad'ın kalması karşılığında kimyasal silahların imha edilmesiydi. Dolayısıyla artık ABD için Esad'ın yıkılmasına gerek kalmamıştı. Ayrıca Mısır'da Müslüman Kardeşler (İhvan) ve Mursi deneyimi nedeniyle

le ABD'nin Esad sonrasının belirsizliğini değerlendirerek Rusya ile anlaştığı düşünülebilir. Bunun da ötesinde ABD'nin Esad'ın kalması karşılığında Rusya'dan Suriye'nin kuzeyine Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekîtiya Demokrat-PYD) ve Halkın Koruma Birliği (Yekineyen Parastina Gel-YPG) üzerinden askeri olarak yerleşme tavizini kopardığı anlaşılmaktadır.

ABD'nin bu politika değişikliği sonucunda Türkiye, sadece Esad'ın devrilmesi noktasında yalnız kalmamış, ayrıca bu sefer hem ABD hem de PKK'nın uzantısı olan PYD/YPG terör örgütü ile karşı karşıya kalmıştır. Nitekim 2013 sonundan itibaren bir yandan ABD'nin Suriye'nin kuzeyine askeri üsler kurmaya başladığı ve PYD/YPG'nin de Suriye'nin kuzeyinde kantonlar kurmaya başladığı yeni bir süreç başlamıştır. Böylece ABD, Türkiye yerine yerel unsur olarak gördüğü PYD/YPG terör örgütünü müttefik olarak seçmiştir. Bundan sonra Suriye krizinin iç savaştan vekâlet savaşına dönüştüğü yeni bir süreç başlamıştır.

Bu yeni süreçte Türkiye'nin Suriye krizi nedeniyle Ortadoğu politikasında hegemonya arayışı sona ererken onun boşluğunu Suudi Arabistan ile İran doldurmaya başlamıştır. Bu bağlamda Ortadoğu'da İran ile Suudi Arabistan arasında hegemonya rekabeti başlamıştır. Suudi Arabistan, Suriye krizinde 2016 yılına kadar Türkiye ile işbirliği içerisindeyken bundan sonra Suriye'de Türkiye ile farklı bloklarda yer almaya başlamıştır. Bu da Türkiye ile Suudi Arabistan arasında rekabete yol açmıştır. Özellikle bu rekabet, iki ülkeyi Katar krizinde karşı karşıya getirmiştir. Suudi Arabistan'ın İran'a karşı ABD desteğiyle başlattığı Sünni blok politikasında Katar'ın İran'a yakın duruşunu ülkeyi ablukaya alarak tepki gösteren Suudi Arabistan'a karşı Türkiye, Katar'ın yanında yer alarak ablukanın kırılmasını sağladığı gibi Suudi Arabistan'ın politikasını da akamete uğratmıştır. Bu durum iki ülkenin Ortadoğu politikasında farklı bloklarda yer almasını da beraberinde getirmiştir.

Zira Türkiye'nin Ocak 2017 yılından itibaren Astana eksenine katılmasıyla birlikte ABD destekli Suudi Arabistan liderliğindeki Körfez bloğuna karşı Rusya-Türkiye-İran üçlüsünün oluşturduğu Astana eksenini, Ortadoğu politikasında karşı blok olarak öne çıkarmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin Suriye krizi nedeniyle Ortadoğu politikasının 2014 yılından itibaren tıkanması, hegemonya arayışından Suriye'de beka sorunuyla uğraşmak zorunda kalmasından yararlanan Suudi Arabistan'ın İran ile giriştiği hegemonya rekabeti, 2017 yılına gelindiğinde her iki ülkenin hem hegemonya kuramadığı gibi hem de birbirlerine karşı üstünlük sağlayamamasıyla sonuçlanmıştır. Bu konjonktürde Türkiye ile Suudi Arabistan iki rakip ülke olarak Ortadoğu politikasında farklı bloklarda yer almıştır. Ancak Türkiye, Suriye krizinde başlangıçtan itibaren birlikte çalıştığı Katar'ı, Suudi Arabistan liderliğindeki bloktan ayırmanın ötesinde ilişkileri müttefikliğe taşımayı başarmıştır (Aras and Akpınar 2017: 5). Ayrıca Türkiye, Ocak 2017 yılında Astana sürecine katılarak Suriye'de rekabet ettiği İran ile de ortak hareket etmeye başlamıştır. Böylece Türkiye, Suriye kriziyle tıkanan Ortadoğu politi-

kasına Katar krizindeki rolü ile tekrar oyun bozucu ülke olarak ön plana çıkmıştır (Ekşi, 2017).

Son tahlilde Suudi Arabistan'ın bir yandan Suriye'de Türkiye'nin karşısında yer alması öte yandan İran'a karşı Sünni blok politikası, Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki tercihlerini de etkilemiştir. Özellikle Suriye politikasında ABD'nin terör örgütü PYD/YPG'ye verdiği destekten dolayı Türkiye'nin ABD ile karşı karşıya geldiği konjonktürde Suudi Arabistan'ın da ABD destekli Sünni blok liderliğini oluşturmasına karşı Türkiye, Astana süreciyle karşı blok oluşturabilmiştir. Bu manevra, Türkiye'nin hem Suriye'de yalnız kalmasını engellediği gibi hem de Suriye'de ABD ve Suudi Arabistan'a karşı çıkarlarını Astana eksenini üzerinden korumasını da sağlamıştır. Ayrıca ABD destekli Suudi Arabistan'ın politikaları, Türkiye'nin bir yandan Katar ile ilişkilerini müttefikliğe taşımaya öte yandan İran ile Astana süreciyle ortak hareket etmesinde etkili olmuştur.

Bu bağlamda Türkiye, 2013 yılından Ocak 2017 tarihindeki Astana sürecine kadar bir yandan ABD destekli PYD/YPG, öte yandan Rusya ve İran destekli Esad rejimine karşı tek başına vekâlet savaşı veren bir politikaya yönelmek zorunda kalmışken Astana süreci, Türkiye'ye alan açmıştır. Astana sürecinin açtığı alan sayesinde Türkiye, Suriye sahasında çıkarlarını korumaya yönelik manevralar yürütebilmiştir. Astan süreci, özelde Türkiye'nin Suriye politikasını dönüştürürken genelde Türk dış politikasında ilklerin yaşanmasına da yol açmıştır. Zira Suriye krizindeki vekâlet savaşı sürecinin Türk dış politikasına en kritik katkısının ilk defa Türkiye'nin Özgür Suriye Ordusu ile vekâlet savaşı aktörünü keşfetmesinin olduğu ileri sürülebilir.

Suriye Vekâlet Savaşı ve Türk Dış Politikasının Ultimo Ratiosu: Askeri Harekâtlar

Suriye iç savaşının küresel ve bölgesel güçler arasında vekâlet savaşına dönüşmesiyle birlikte ABD, Rusya, İran, Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar ülkede nüfuz mücadelesine girişmişti (Erol ve Oğuz, 2015: 267). Ocak 2017 tarihindeki Astana sürecine kadar ABD, Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar bloğu, Rusya-İran eksenine karşı vekâlet savaşı yürütmüştü. Ancak ABD'nin 2013 yılında ortaya çıkan IŞİD/DEAŞ¹ ile mücadelede PKK'nın uzantısı olan PYD/YPG ile müttefik olarak hareket etmesi ve Suriye'nin kuzeyine yerleşmesi nedeniyle Türkiye ile ABD çıkarları artık açıkça çatışmaya başlamıştı. ABD, bir yandan PYD terör örgütünü DEAŞ terör örgütüyle savaştırarak meşrulaştırırken öte yandan PYD üzerinden Suriye'nin kuzeyine askeri olarak yerleşmiştir (Anadolu Ajansı 2018b ve 2017). Böylece ABD ve PYD,

¹ 2013 yılında ortaya çıktığından itibaren Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) olarak kullanılan terim, 10 Eylül 2014 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanı Laureny Fabius'un İslam Devleti (İŞİD) terimini İslam terimine çağrışım yaptığı için Arapça orijinalindeki gibi DEAŞ (ad-Dawlah al-Islamiyah fil-'Iraq wa ash-Sham) kullanmaya çağırması üzerine İŞİD terimi DEAŞ'a dönüşmüştür. "İŞİD nedir DEAŞ-DEAŞ-ISIS ne anlama geliyor?", *İnternet Haber*, 14. 11. 2015, Erişim tarihi: 01.01.2018, <http://www.internethaber.com/isid-nedir-daes-deas-isis-ne-anlama-gelior-1486838h.htm>.

Türkiye'nin Araplarla bağlantısını kesmiş oluyordu. Özellikle Suriye PKK'sı olan PYD terör örgütünün Türkiye'nin güney sınırında kantonlar oluşturmasını hükümet, terör koridoru ve terör devletinin oluşum süreci olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle PYD terör örgütünün Suriye'nin kuzeyinde kantonlar oluşturması ve Türkiye'nin güney sınırı boyunca kantonları birleştirmesini ulusal güvenlik tehdidi olarak değerlendiren hükümet, Suriye politikasını PYD terör örgütüyle mücadeleye çevirmiştir. Ağustos 2016 yılında Fırat Kalkanı harekâtıyla birlikte Türkiye, Suriye politikasını Esad'ın devrilmesinden PYD terör koridorunun ortadan kaldırılması hedefine çevirmiştir. Böylece Türkiye'nin Suriye politikası, rejim değişikliği politikasından terörle mücadele politikasına dönüşmüştür.

Fırat Kalkanı Harekâtı

Ağustos 2016 tarihinde Türkiye'nin en kapsamlı sınır ötesi harekâtlarından biri olarak başlayan Fırat kalkanı harekâtı, Türkiye'nin Suriye politikasının dönüm noktası olmuştur. Suriye krizinden itibaren Türkiye, Suriye politikasını önce yumuşak güçten sert güç odaklı politikaya çevirmiş ve 2016 yılında yani altı yıl sonra ilk defa doğrudan askeri müdahalede bulunarak askeri angajman stratejisine yönelmiştir. Böylece Türkiye, Suriye'de doğrudan sahaya askeri olarak müdahale etme ve mevzilenme stratejisini uygulamaya başlamıştır. Türkiye, Fırat kalkanı harekâtı ile sınır bölgesini DEAŞ ve PYD terör örgütlerinden temizlemeyi amaçlamıştır. Özellikle Cerablus-Azez hattına yönelik yapılan bu askeri harekât ile Türkiye, PYD terör örgütünün Fırat'ın batısını geçip Azez ile bağlantı kurmasını ve böylece muhtemel terör koridoru oluşturmasını engellemeyi hedeflemiştir. Sonuçta Türkiye'nin bu askeri harekâtı ile Cerablus, Azez, Dabık, ve El-Bab bölgeleri DEAŞ ve PYD terör örgütlerinden kurtarılmıştır (McConnel, 2017). Askeri harekât sonrası Türkiye, insani diplomasi yürüterek terörden temizlediği bölgede sivillerin dönmesini ve yaşamalarını sağlayacak şehir inşa etmeye başlamıştır. Aslında Fuat Keyman'ın Fırat kalkanı ve Zeytin Dalı harekâtları sonrasında Türkiye'nin bölgedeki insani faaliyetlerini ahlaki realizm olarak kavramsallaştırması akıllı güç uygulamasıdır (Keyman, 2018). Bu çerçevede Türkiye, askeri hareket ile sert güç politikasının yanına bölgede altyapı hizmetlerini sağlayarak sağlık, gıda, barınma ve eğitim hizmetleri gerçekleştirerek yumuşak gücü de eklemiş ve bu bağlamda akıllı güç diplomasisi yürütmeye başlamıştır (Anadolu Ajansı, 2018a).

Birleşmiş Milletler (BM) antlaşmasınının 51. maddesi olan meşru müdahale hakkına dayanarak Fırat kalkanı harekâtını terörle mücadele konsepti çerçevesinde gerçekleştiren Türkiye, Suriye'nin kuzeyini DEAŞ terör örgütünden temizlemeyi başarmıştır. Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine yönelik gerçekleştirdiği bu tek taraflı askeri harekâtın en önemli çıktılarından biri de Suriye denkleminin değişmesidir. Çünkü Türkiye, Fırat kalkanı harekâtı ile Suriye'deki varlığını hem ABD hem de Rusya ve İran'a karşı gösterebilmiştir. Bunun da ötesinde Türkiye'nin yedi ay süren başarılı askeri harekâtı, Rusya ve İran'ın Türkiye'ye karşı mevcut politikalarını da dönüştürmüştür.

Özellikle Kasım 2015 tarihinde Türk hava sahasını ihlal eden Rus savaş uçağının düşürülmesi nedeniyle kötüleşen Türkiye-Rusya ilişkileri, bu harekât sonrası düzleme eğilimine girdiği gibi ittifak ilişkilerine de dönüşmeye başlamıştır. Nitekim harekât sonrası Ocak 2017 tarihinde başlayan Astana süreci ile özellikle ABD'ye karşı Rusya-İran-Türkiye ekseninin oluşması sağlanmıştır. Böylece Kasım 2015 tarihindeki uçak krizi sonrası düşmanlık ilişkilerine dönüşen Türk-Rus ilişkileri, işbirliği ivmesi bağlamında Astana süreciyle ittifak ilişkilerine evrilmiştir. Bunun Türkiye'nin Suriye politikasına en önemli etkisi, Türkiye'nin Suriye politikasındaki rejim değişikliği politikasını terk etmesi olmuştur. Zira Türkiye'nin Rusya ve İran ile 20 Aralık 2016 tarihinde Suriye'nin egemenliği, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü esas alan Moskova Bildirgesini imzalaması, Esad'ın devrilmesine dayanan rejim değişikliği politikasından da vazgeçtiği anlamına gelmektedir (Dışişleri, 2016).

Diğer taraftan bu askeri harekât sonrasında Türkiye ile tarihsel NATO müttefiki olan ABD arasında 2013 yılında başlayan stratejik kopuş derinleşme sürecine girmiştir. Çünkü Türkiye, güney sınırını DEAŞ terör örgütünden temizlemeye çalışırken ABD, Suriye'nin kuzeyine bir yandan askeri üsler kuruyor öte yandan Suriye PKK'sı olan PYD/YPG terör örgütünü yerleştiriyordu. Türkiye'nin PKK terör örgütünün uzantısı olarak değerlendirdiği PYD/YPG'yi ABD'nin DEAŞ terör örgütüyle mücadelede müttefik olarak kullanması, iki müttefik arasında stratejik ayrışmayı derinleştirmiştir. BBC televizyonunun Kasım 2017 tarihinde DEAŞ ile PYD arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmasıyla birlikte ABD'nin PYD'yi DEAŞ ile danışıklı dövüş misali çatıştırarak DEAŞ'ın boşalttığı bölgelere PYD'yi yerleştiren bir politika izlediği de ortaya çıkmıştı (BBC, 2017). Ayrıca ABD'nin PYD terör örgütünü DEAŞ terör örgütüyle savaştırarak meşrulaştırdığı da böylece anlaşılmıştır. Bunun da ötesinde BBC'nin Rakka'da PYD terör örgütü mensuplarının DEAŞ teröristlerini otobüslerle nakletmesi olayı, iki terör örgütü arasındaki bağlantının ötesinde ABD'nin DEAŞ terör örgütünü oluşturduğu iddialarını da güçlendirmiştir. Zaten ABD Başkanı Donald Trump'ın eski başkan Obama'nın IŞİD/DEAŞ'i kurduğunu iddia etmesi de ABD ile DEAŞ terör örgütü arasındaki bağlantıyı gün ışığına çıkarmıştı (NTV, 2016). Bu nedenle ABD ile Türkiye'nin Suriye'deki çıkarları artık çatışmaya başlamış ve bu da müttefiklik ilişkilerini bitirme noktasına getiren stratejik kopuşu derinleştirmiştir.

Zira Türkiye'nin güney sınırlarını terör örgütlerinden temizleme harekâtı politikasını sürdürmesi iki müttefiki karşı karşıya getirecektir. Nitekim Fırat'ın batısından ilk önce DEAŞ terör örgütünü temizleyen Türkiye, daha sonra ikinci hedef olarak ABD'nin müttefiki PYD terör örgütünü buradan temizleme harekâtına yönelmiştir. Nitekim Ocak 2018 yılında gerçekleştirilen Zeytin Dalı harekâtı, ABD'nin muhalefetine rağmen bu sefer Fırat'ın batısındaki PYD terör örgütüne karşı yürütülmüştür.

Zeytin Dalı Harekâtı

ABD'nin Türkiye'nin güney sınırında PYD terör koridoru kurma politikasını bir adım öteye taşıyarak devletleştirmeye yönelik ordu kurdurtma hamlesine karşı Türkiye, Zeytin Dalı harekâtını gerçekleştirmiştir. 9 Ocak 2018 tarihinde ABD öncülüğündeki DEAŞ karşıtı koalisyonun sözcüsü Albay Dillon'un PYD ile Suriye'de 30 bin kişilik sınır güvenlik gücü kuracaklarını açıklamasını Türkiye'nin ulusal güvenliğine tehdit algılayan hükümet, Özgür Suriye ordusu ile ortaklaşa 20 Ocak tarihinde Afrin'e yönelik Zeytin Dalı harekâtını başlatmıştır (Dünya, 2018a). Özgür Suriye ordusu, Türkiye'nin Suriye'deki vekâlet aktörü olarak bölgedeki varlığına meşruiyet de sağlamaktaydı. Dolayısıyla Türkiye'nin Suriye politikası, Afrin operasyonu ile yeni aşamaya girmiştir. Türkiye, başlangıçta Esad'a karşı ABD ile mücadele ederken ironik bir şekilde artık Suriye'de ABD ve onun desteklediği, büyük yatırım yaptığı PYD terör örgütüyle mücadele etmeye başlamıştır. Başka bir deyişle Türkiye, Zeytin Dalı harekâtında ABD ile vekâleten çatışmaya başlamıştır².

Türkiye, Zeytin Dalı harekâtıyla hem ABD hem de PYD terör örgütüne sınırlarında bir terör devletinin kurulmasına müsaade etmeyeceğini açıkça göstermiş ve bundan sonra Türkiye'nin politikası, Suriye'nin kuzeyinde PYD terör devletinin oluşumunu engellemeye odaklanmıştır. Bunun için Türkiye, öncelikle PYD'nin Fırat'ın batısını kontrol altına alıp Akdeniz'e çıkmalarını engellemeye yönelik strateji benimsemiştir. Bu stratejiye göre Türkiye, Fırat'ın batısında kontrolü doğrudan askeri olarak kendisi sağlayacaktı. Bu çerçevede Türkiye, askeri operasyonlarla Suriye'deki jeopolitik mücadeleye doğrudan katılmış ve Fırat'ın batısında askeri konuşlanmayı esas alan mevzilenme stratejisini uygulamaya başlamıştır. Türkiye'nin bu şekilde sahada varlığını inşa etmesi, bölgede dengeleri değiştirmekle birlikte Suriye'deki aktörlerin de politikalarını dönüştürmeye başlamıştır (Erkmen, 2018).

Türkiye'nin Afrin operasyonu ile ABD'nin büyük yatırım yaptığı PYD zayıflamaya başlamıştır. Böylece Rusya da ABD'ye çok fazla yakınlaşan PYD'yi Türkiye üzerinden cezalandırmış oluyordu. Ayrıca daha önce Esad'a meydan okuyan PYD, Türkiye karşısında Esad'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin hamlesi, dengeleri değiştirmenin yanında hem PYD-Rusya hem de Esad-PYD ilişkilerini de dönüştürmüştür.

² Buradan hareketle Suriye krizinin Türk-Amerikan ilişkilerini geri dönülemez biçimde dönüştürdüğü ileri sürülebilir. Türk-Amerikan ilişkileri, Suriye krizi çerçevesinde müttefiklikten stratejik ayrışmaya giderken Türk-Rus ilişkileri ittifak ilişkilerine doğru dönüşmeye başlamıştır. Rusya'nın Türkiye'ye hava sahasını açmasıyla başlayan yakınlaşma süreci de Türk-Rus ilişkilerini dönüştürmeye başlamıştır. Öyle ki, Kasım 2015 tarihinde Rus uçağının düşmesiyle bozulan ilişkiler, kısa zamanda tamir edilmiş, hatta Rusya'nın Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı harekâtlarında Türkiye'ye hava sahasını açmasıyla iki ülke ilişkileri stratejik hale gelmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Rusya'dan S-400 füze savunma sistemi alması ve nükleer santral antlaşması yapmasının iki ülke ilişkilerini stratejik ortaklık seviyesine çıkardığı iddia edilebilir. Ayrıntılı analiz için bk. Muharrem Ekşi, "Türkiye'nin dönüştürücü hamlesi: Zeytin Dalı harekâtı", *Anadolu Ajansı*, 30.01.2018, Erişim tarihi: 12.02.2018, <https://aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-nin-donusturucu-hamlesi-zeytin-dali-harekati/1047544>.

Bunun dışında ABD de müttefiki PYD'nin zayıflatılmasını durdurmak üzere Türkiye'ye taviz vermeye dayanan yatıştırıcı politikaya yönelmiştir. Bu çerçevede 16 Şubat tarihinde ABD Dışişleri Bakanı, Ankara'ya gelerek Türkiye ile ilişkileri normalleştirmek için üçlü mekanizma kurulmasını ve Türkiye'nin güvenliği için güvenli bölge önerisini sunmuştur (Çelik, 2018). Bu anlamda hükümetin kararlı bir tutum sergileyerek başarılı operasyon gerçekleştirmesi, ABD'nin Türkiye'nin çıkarlarını da gözetererek politikalarını tekrar revize etmesine zorlamıştır. Dolayısıyla hükümetin askeri hamleleri, Suriye'deki aktörlerin politikalarında dönüştürücü etkiye yol açmıştır.

Bunun da ötesinde Türkiye'nin Zeytin Dalı harekâtı, Suriye'de Türkiye'yi dikkate almadan politika izleyenlerin oyunlarını bozmuştur. Nitekim Türkiye'nin askeri hamleleri, ABD ve PYD'nin Suriye'nin kuzeyinde ilk önce kantonlar halinde örgütlenmesi ve sonra devletleşmesini engellemiştir. Türkiye'nin Fırat'ın batısına askeri olarak konuşlanması, PYD'nin Akdeniz'e çıkışını kapatmıştır. Böylece Türkiye, Suriye'deki jeopolitik mücadelenin oyun bozucu aktörü olmuştur. Bununla birlikte Türkiye'nin en azından şimdilik Fırat'ın doğusundaki ABD ve PYD oluşumuna dokunmadığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen Türkiye, Fırat'ın doğusundaki ABD ve PYD varlığını henüz tehdit olarak algılamadığı için bölgeye yönelik hamlede bulunmuyor. Bu da akla Türkiye ile ABD arasında Fırat'ın doğusu için zımnî bir uzlaşmanın olduğunu düşündürmektedir. Çünkü Türkiye, Afrin operasyonu sonrası yeni hedefini yine Fırat'ın batısında yer alan Münbiç ve İdlib olarak açıkça ortaya koymuştur.

Bu bağlamda Türkiye'nin Suriye politikasında bundan sonra askeri anjajman stratejinin devamı olarak yeni hareketler düzenleyebileceği söylenebilir. Zira Münbiç'teki PYD terör örgütünün varlığını tehdit olarak ileri süren Türkiye, Afrin operasyonu sonrası sıranın buraya geleceğini en üst düzeyden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan dünya kamuoyuna ilan etmiştir (Dünya, 2018b). Türkiye'nin Afrin operasyonundaki kararlı tutumu nedeniyle ABD, bu sefer Münbiç'te Türkiye ile ortak çalışmaya yönelik uzlaşma politikasına yönelmiştir. Çünkü hükümet, Afrin operasyonunu gündeme getirdiğinde ABD, Türkiye'nin bölgeye gireceğini öngörememişti. Dolayısıyla Türkiye'nin Münbiç'e yönelik askeri harekât düzenleyip düzenlemeyeceği, ABD ile yapılan pazarlıklar sonucunda belli olacaktır. Diğer taraftan İdlib bölgesinin Akdeniz'e açılan Lazkiye'ye yakın stratejik konumda olması nedeniyle Türkiye, PYD'nin Akdeniz'e çıkışını engellemek üzere Münbiç'ten sonra ikinci hedef olarak İdlib'i belirlemiştir. İdlib'e yönelik askeri harekâtın ise Türkiye ile Rusya arasındaki pazarlıklar sonucunda belli olacağı ileri sürülebilir. Çünkü İdlib'te çoğunlukla Rusya'nın kontrolü bulunmaktadır. Sonuç olarak Türkiye, 2016 yılına kadar Suriye'de defansif politika izleyen ülke konumundan Fırat kalkını ve Zeytin Dalı hareketleriyle Suriye'deki jeopolitik mücadelenin kilit aktörü konumuna yükselmiştir. Bu askeri hareketlerle Türkiye, aynı zamanda ilk defa Özgür Suriye ordusu ile vekâlet aktörü de kazanmış oluyordu.

Sonuç

AK Parti hükümetleri, yumuşak güç odaklı dış politika stratejisiyle Ortadoğu'da model ve lider ülke olmayı hedeflemişlerdir. Bu çerçevede Suriye, genelde Türkiye'nin Ortadoğu politikasının özelde model ülke politikasının pilot ülkesi olarak seçilmiştir. Türkiye, Suriye ile geliştirilen ilişkiler üzerinden bölge halkları ve ülkelerine model ülke olmak için yumuşak güç politikası izlemiştir. Bu bağlamda Suriye ile ilişkiler, komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde 2002 yılından itibaren çok hızlı bir şekilde iyileştirilmiş ve 2009 yılına gelindiğinde iki ülke arasında stratejik ortaklıktan bahsedilmeye bile başlanmıştır. Ancak AK Parti hükümetlerinin Suriye ile ilişkileri dostluk temelinde geliştirebilmesinin temelini 1998 yılında imzalanan Adana mutabakatıyla atıldığı not edilmelidir. Bununla birlikte komşularla sıfır sorun politikasına rağmen iki ülke arasında kadim sorunlar çözülmeden Suriye ile ilişkilerin baş döndürücü biçimde çok hızlı iyileştiği vurgulanmalıdır. Çünkü 2003-2011 arasında sorunlar çözülmeden çok hızlı iyileşen ilişkiler yine çok hızlı bir şekilde kötüleşmiştir. Buradan hareketle, 2011 yılında Arap Baharının Suriye'ye sıçraması sonucunda Türkiye'nin devlet başkanı Esad'ı reform yapmaya telkin edememesi ve ilişkilerin bir anda kötüleşmesi bağlamında Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri yüzeysel düzeyde geliştirdiği ve Esad rejimi üzerinde yumuşak güç inşa edemediği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinin kötüleşmesinde AK Parti dış politika karar alıcılarının Arap Baharını öngörememesinin de etkili olduğu ileri sürülebilir. Çünkü Arap Baharı gibi bütün Ortadoğu politikasını alt üst eden bir olgunun öngörülememesi, dış politikada manevra yapmayı engellemiştir. Dolayısıyla Arap Baharı süreci sadece Türkiye-Suriye ilişkilerini alt üst etmedi, aynı zamanda AK Parti hükümetlerinin 2002 yılından itibaren yürüttüğü yumuşak güç odaklı dış politikanın da sonunu getirdi. Nitekim Arap Baharı süreciyle birlikte yumuşak güçten sert güç ve güvenlik odaklı politikaya yönelmek zorunda kalmıştır. Zira Arap Baharı Libya'ya sıçradığında kararsız zikzaklı bir davranış sergilenmiştir. Ayrıca Libya'da Kaddafi'nin devrilmesinden hareketle Esad rejiminin de hemen devrileceği gibi büyük bir hesap hatası yapılmıştır. İşte bu hesap hatası ve sonrasında da uzun bir süre Esad'ın devrilmesi üzerine kurulan politika, Türkiye'nin Ortadoğu politikası başta olmak üzere genel olarak Türk dış politikasının Suriye'ye hapsolmasına yol açmıştır. 2003-2011 arası Latin Amerika'dan Avrupa-Balkanlar ve Afrika'dan Ortadoğu'ya kadar çok boyutlu yürütülen Türk dış politikası, 2011'de Suriye'de tıkanmıştır. Suriye'de ayaklanmalara karşı Esad rejiminin silaha başvurması üzerine iç savaş durumu ortaya çıkınca Türkiye, sert güç ve güvenlik odaklı dış politikaya dönmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin yumuşak gücü Suriye'deki dönüşümü kontrol etmede yetersiz kalınca hükümet, mecburen sert güce dönmek zorunda kalmıştır. Ardından Suriye iç savaşı, küresel ve bölgesel güçler arasında vekâlet savaşına dönüşünce Türkiye, bölgedeki kazanımlarını kaybetmenin ötesinde ulusal güvenlik ve beka sorunuyla karşı karşıya kalmış-

tır. Sonuçta Türkiye, Ortadoğu'yu yönetmek ve lider olmak isterken beka mücadelesiyle yüzleşmek zorunda kalmış ve model ülke olmak isterken cephe ülkesi haline gelmiştir. En dikkat çekici nokta ise vizesiz giriş çıkış yapılırken 2016 yılında Suriye sınırına duvar örülerek 2003-2011 arasında Suriye üzerinden Ortadoğu'ya açılma politikasının sonu getirilmiştir. Zaten bir taraftan ABD ve PYD terör örgütü, Suriye'nin kuzeyine yerleşerek Türkiye'nin Araplarla bağlantısını koparmışken bir de Türkiye'nin kendi eliyle duvar örerek sınırı kapatması tam bir paradoks içermektedir.

Oysa AK Parti liderleri, başlangıçta Arap Baharı sürecine liderlik edebileceklerini zannetmişler, hatta model ülke olmak için süreci fırsat olarak düşünmüşlerdi (Milliyet, 2012a). Ancak değil Arap Baharı sürecini kontrol etme, Suriye'yi dahi kontrol etmeye, oluşan güç boşluğunu doldurmaya Türkiye'nin ne yumuşak gücü ne de sert gücü yetmiştir. Bunun da ötesinde Türkiye'nin Suriye politikası, 2011 yılından 2015 yılına kadar ülkede değişimi yönetme ve rejim değişikliğini sağlama üzerine kurulmuştu. Ancak Türkiye bu politikayı başaramadığı gibi aynı zamanda 2014 yılından itibaren DEAŞ ve PYD terör örgütleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu da Türkiye'nin Suriye politikasını 2015 yılından itibaren beka mücadelesine dönüştürmüştür. Dolayısıyla Arap Baharı süreci sonrası Türkiye'nin Suriye politikası önce rejim değişikliği temelinde değişimi kontrol etmeden beka mücadelesine evrilmiştir. Bu anlamda Arap Baharı ve Suriye iç savaşı, Türkiye'nin Ortadoğu'daki gücünün sınırlarının test edilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin 2003-2011 arasında Ortadoğu'da model ülke odaklı yumuşak gücünün yükselmesinde hegemonik güç ABD tarafından desteklenmesi ve bölgede alan açılmasının etkili olduğu iddia edilebilir. Nitekim ABD'nin Suriye iç savaşında 2013 yılından itibaren Türkiye'yi yalnız bırakması, üstüne bir de Türkiye'nin PKK terör örgütünün uzantısı olarak gördüğü PYD ile birlikte çalışmaya başlaması, Türk dış politikasını Suriye'de tıkanmaya götürmüştür. Diğer bir deyişle Suriye krizi, özelde Suriye politikası genelde Türk dış politikasının açmazı haline gelmiştir.

Son tahlilde Suriye krizi, Türkiye'nin AK Parti döneminde geliştirdiği yumuşak güç politikası, model ülke ve bölgesel liderlik arayışının sonunu getirmekle kalmamış, 2003-2011 arası çeşitlenen dış politikanın askeri araçlara indirgenmesine de yol açmıştır. Böylece liberal ve konstrüktivist çerçevede yürütülen dış politika askerileşerek stratejik realizme indirgenmiştir. Bu anlamda Suriye krizi, Türk dış politikasının *ultimo ratiosu* olmuştur.

KAYNAKÇA

- AKGÜN Mensur – Sabiha Senyücel GÜNDOĞAR (2012). *Ortadoğu’da Türkiye Algısı*, TESEV Dış Politika Programı, TESEV Yayınları, Aralık.
- ALTUNIŞIK Meliha Benli (2013). “Explaining the Transformation of TR Syrian Relations: A Regional Approach”, *Turkey-Syria Relations: Between Enmity and Amity*, Ed. Raymond Hinnebusch and Özlem Tür England: Ashgate Press,
- ALTUNIŞIK Meliha Benli - Özlem TÜR (2006). “From distant neighbors to partners: changing Syrian-Turkish relations”, *Security Dialogue*, 37:2: 229-248.
- ARAS Bülent - Hasan KÖNİ (2002). “Turkish-Syrian Relations Revisited,” *Arab Studies Quarterly*, Vol. 24, IV (4): 47-61.
- ARAS, Bülent and Polat, Rabia Karakaya (2008). “From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey’s Relations Syria and Iran,” *Security Dialogue*, Vol. 39, V (5): 495- 515.
- ARMİTAGE Richard L. - Joseph S. Nye (2007). *A Smarter, More Secure America: Report of CSIS Commission on Smart Power*, CSIS, Washington, D.C.
- AYDINTAŞBAŞ Aşlı – Kemal KİRİŞÇİ (2017). “The United States and Turkey Friends, Enemies, or Only Interests”, *Brookings, Turkey project policy paper*, XII (12): 1-27.
- BABA Gürol – Soner KARAGÜL (2012). “Türk Dış Politikasında Çok Taraflılığa Geçiş Çabaları: 1965 Çok Uluslu güç Projesi ve 1 Mart 2003 Tezkeresi”, *EUL Journal of Social Sciences LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*: III/1 (3/1): 18-42.
- BACHRACH Peter - Morton S. BARATZ (1962). “Two Faces of Power”, *The American Political Science Review*, 56/4: 947-952.
- BAĞCI Hüseyin - Bayram SİNKAYA (2006). “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: Ak Parti’nin Perspektifi”, *Akademik Orta Doğu*, 1-1: 21-37.
- BİLGİN Pınar (2007). “Making Turkey’s Transformation Possible: Claiming ‘Security-Speak’-Not Desecuritization”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 7/4: 555-571.
- BOZDAĞLIOĞLU Yücel (2004). *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, Routledge, London and New York.
- DAH Robert A. (1957). “The Concept of Power”, *Behavioral Science*, 3/2: 201-215.
- DAVUTOĞLU Ahmet (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları.
- DEMİRTAŞ Birgül (2013). “Turkish-Syrian Relations: From Friend ‘Esad’ to Enemy ‘Esed’”, *Middle East Policy*, 20: 111-120.
- DOĞRU Cem (2005). Sektörel bir Entegrasyon olarak Türkiye ve Bazı Ortadoğu Ülkeleri Arasındaki Elektrik Enterkonnekte Sistemi Projesi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, IV (4): 1-18.

- EROL Mehmet Seyfettin (2007). "11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve "Dört Tarz-ı Siyaset", *Gazi Akademik Bakış*, C. 1, I (1): 33-55.
- EROL Mehmet Seyfettin – Şafak OĞUZ (2015). "Hybrid Warfare Studies and Russia's Example in Crimea", *Gazi Akademik Bakış*, C. 9, XVII (17): 261-277.
- EKŞİ Muharrem (2018). *Kamu Diplomasisi ve AK Parti Döneminde Türk Dış Politikası*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- GİRDNER Eddie J. (2005). "The Greater Middle East Initiative: Regime Change, Neoliberalism and US Global Hegemony", *The Turkish Yearbook*, (XXXVI): 37-71.
- HAN Ahmet Kasım (2013). "Paradise Lost: A Neoclassical Realist Analysis of Turkish Foreign Policy and the Case of Turkish-Syrian Relations", *Turkey-Syria Relations: Between Enmity and Amity*, (Ed.) Raymond Hinnebusch and Özlem Tür, England: Ashgate Press.
- HOPF Ted. (2002). *Social Construction of International Politics: Identities, and Foreign Policies*, Moscow, 1955 and 1999, New York: Cornell University Press.
- LAYNE Christopher (2010). "The Unbearable Lightness of Soft Power", *Soft Power and US Foreign Policy: Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives*, (Ed.) Inderjeet Parmar, Michael Cox, London and New York: Routledge
- LUKES Steven (1974). *Power: A Radical View*, New York: Palgrave Macmillan
- NYE Joseph S. Jr. (1990a). "Soft Power", *Foreign Policy*, Twentieth Anniversary, LXXX (80): 153-171.
- NYE Joseph S. Jr. (1990b). *Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power*, New York: Basic Books.
- NYE Joseph S. Jr. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs.
- OĞUZLU Tarık (2007). "Soft Power in Turkish Foreign Policy", *Australian Journal of International Affairs*, LXI (1): 81-97.
- OKTAV Özden Zeynep (2013). "The Syrian Uprisings and the Iran-Turkey-Syria Quasi Alliance: A View from Turkey", *Turkey-Syria Relations: Between Enmity and Amity*, (Ed.) Raymond Hinnebusch and Özlem Tür England: Ashgate Press.
- ÖZCAN Gencer (2017). "Rusya'nın Suriye Bunalımına Müdahalesi ve Türkiye", Gencer Özcan, Evren Balta, Burç Beşgül (Der.), *Türkiye Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler: Kuşku ile Komşuluk*, İletişim yayınları, İstanbul, ss. 269-297.
- TAŞPINAR Ömer (2012). "Turkey's Strategic Vision and Syria", *The Washington Quarterly*, XXXV, (3): 127-140.
- SHELLING Thomas C. (1960). *Strategy of Conflict*, Cambridge and London: Harvard University Press.

- SCHMİDT Brian C. (2007). "Realist Conceptions of Power", *Power in World Politics*, (Ed.) Felix Berenskoetter and Michael J. Williams, London and New York: Routledge
- TODOROVA Antonia (2015). "Turkish Security Discourses and Policies: the Kurdish Question", *Information & Security: An International Journal*, XXXIII (2): 108-121.
- TÜR Özlem (2010). "Turkey Syria Relations Where Are Going?", UNISCI Discussion Papers, XXIII (23): 163-175.
- TÜR Özlem (2013). "The Political Economy of Turkish-Syrian Relations in the 2000s-The Rise and Fall of Trade, Investment and Integration", *Turkey-Syria Relations: Between Enmity and Amity*, (Ed.) Raymond Hinnebusch and Özlem Tür, England: Ashgate Press.
- UZGEL İlhan (2013). "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Der.) Baskın Oran Cilt 3, İstanbul: İletişim Yayınları.
- UZGEL İlhan (2009). "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü", *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, (Der.) İlhan Uzel ve Bülent Duru, Ankara: Phoenix yayınları.
- YEŞİLYURT, Nuri (2013). "Orta Doğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Der.) Baskın Oran Cilt 3, İstanbul: İletişim Yayınları.

İnternet Kaynakları

- ARAS Bülent and Pınar Akpınar (2017). "Turkish Foreign Policy and The Qatar Crisis", *İstanbul Policy Center*, August: 1-8.
http://ipc.sabanciuniv.edu/wpcontent/uploads/2017/08/Aras_Akpınar_QatarCrisis.pdf
- "ABD, Sınırımızda 30 Bin Kişilik Ordu Kuracak", *Dünya*, 14 Ocak 2018,
<https://www.dunya.com/dunya/abd-sinirimizda-30-bin-kisilik-ordu-kuracak-haberi-398478> (Erişim tarihi: 20.01.2018).
- "Başbakan'dan Antep-Kilis-Halep Hızlı Demiryolu Açıklaması!", *Ray Haber*, 26/12/2017,
<http://www.rayhaber.com/2017/12/basbakandan-antep-kilis-halep-hizli-demiryolu-aciklamasi/> (Erişim tarihi: 02.01.2018).
- "BBC, Rakka'daki Kirli Anlaşmanın Görüntülerini Paylaştı", *Yeni Şafak*, 13 Kasım 2017,
<https://www.yenisafak.com/dunya/bbc-rakkadaki-kirli-anlasmanin-goruntulerini-paylasti-280982> (Erişim tarihi: 14.12.2017).
- ÇELİK, Murat (2018). "ABD ile Üçlü Mekanizma", *Gazetevatan*, 19 Şubat 2018,
<http://www.gazetevatan.com/murat-celik-1144310-yazar-yazisi-abd-ile-uclu-mekanizma/> (Erişim tarihi: 24.02.2018).
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2004). "Türkiye Merkez Ülke Olmalı", *Radikal*, 26 Şubat 2004,

- <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581>, (Erişim tarihi: 02.09.2017).
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2009). "Principles of Turkish Foreign Policy", (Washington, Mayflower Hotel'de Yaptığı Konuşma) SETA Foundation's Washington D.C. Branch, 8 December 2009, <http://www.bilgidergi.com/uploads/AKPvedispolitika.pdf> (Erişim tarihi: 04.10.2017).
- "Davutoğlu'nun Şam Ziyaretinin Yankıları", *Deutsche Welle Türkçe DW*, <http://www.dw.com/tr/davuto%C4%9Flunun-%C5%9Fam-ziyaretinin-yank%C4%B1lar%C4%B1/a-15307197> (Erişim tarihi: 10.04.2017).
- "Davutoğlu'dan Net Mesaj", *Milliyet*, 26-Nisan-2012, <http://siyaset.milliyet.com.tr/davutoglu-ndan-net-mesaj/siyaset/siyasetdetay>>, (Erişim tarihi: 12.06.2017).
- EKŞİ, Muharrem (2017). "Katar Krizi ve Türkiye'nin Dengeleyici Rolü", *ANKASAM*, 28 Haziran 2017, <https://ankasam.org/katar-krizi-ve-turkiyenin-dengeleyici-rolu/>
- EKŞİ, Muharrem (2018b) "Türkiye'nin Dönüştürücü Hamlesi: Zeytin Dalı Harekâtı", *Anadolu Ajansı*, 30.01.2018, <https://aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-nin-donusturucu-hamlesi-zeytin-dali-harekati/1047544>, (Erişim tarihi: 12.02.2018).
- "Erdoğan'dan "BOP Eşbaşkanı" Eleştirilerine Yanıt", *Habertürk*, 13.01.2009, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/121091-erdogandan-bop-esbaskani-elestirilerine-yanit>. (Erişim tarihi: 14.08.2017).
- "Erdoğan-Putin Görüşmeleri: Uçak krizinden Akkuyu Nükleer Santrali'ne nasıl gelindi?", *BBC*, 3 Nisan 2018, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42323920>, (Erişim tarihi: 12.04.2018).
- "Erdoğan: Sırada İdlib ve Münbiç var", *Dünya*, 23 Mart 2018, <https://www.dunya.com/gundem/erdogan-sirada-idlib-ve-munbic-var-haberi-408579>. (Erişim tarihi: 26.03.2018).
- ERKMEN Serhat (2018). "Zeytin Dalı Harekâtı ve Suriye'de Değişen Güç Dengeleri", *Anadolu Ajansı*, 31.01.2018, <https://aa.com.tr/tr/analiz-haber/zeytin-dali-harekati-ve-suriyede-degisen-guc-dengeleri/1048597>, (Erişim tarihi: 22.02.2018).
- GÜNDÜZ Süleyman (2014). "1 Mart 2003 Tezkeresi Üzerine Bir Kanaat", *Al Jazeera Türk*, 1 Mar 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/1-mart-2003-tezkeresi-uzerine-bir-kanaat>, (Erişim tarihi: 01.10.2017).
- GÜNEŞ Asım - Serkan AKKOÇ (2009). "Türkiye-Suriye Arasındaki Vize Kaldırıldı", *Milliyet*, 16. 09.2009, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-suriye-arasindaki-vize-kaldirildi-gundem-1140074/>, (Erişim tarihi: 02.07.2017).

- “İŞİD Nedir DAEŞ-DEAŞ-ISIS Ne Anlama Geliyor?”, *İnternet Haber*, 14. 11. 2015, <http://www.internethaber.com/isid-nedir-daes-deas-isis-ne-anlama-geliyor-1486838h.htm>, (Erişim tarihi: 01.01.2018).
- KEYALİ Macid (2014). “Arap Dünyasında Laiklik, Demokrasi ve Liberalizm Krizi”, *Al Jazeera*, 29 Mar 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arak-dunyasinda-laiklik-demokrasi-ve-liberalizm-krizi>, (Erişim tarihi: 06.09.2017).
- KEYMAN Fuat (2018). “Fırat Kalkanı’ndan Afrin ve Münbiç’e ‘Ahlaki Realizm’”, *Karar*, 28.03.2018, <http://www.karar.com/gorusler/e-fuat-keyman-yazdi-firat-kalkanindan-afrin-ve-munbice-ahlaki-realizm-799782#>. (Erişim tarihi: 02.04. 2018).
- “Mersin-Lazkiye Deniz Otobüsü Seferleri Başladı”, *Hürriyet*, 19.06.2006, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/mersin-lazkiye-deniz-otobusu-seferleri-basladi-4607870>, (Erişim tarihi: 10.12.2017).
- MCCONNEL, Adam (2017). “Fırat Kalkanı’nın Stratejik Kazanımları”, *Anadolu Ajansı*, 23.08.2017, <https://aa.com.tr/tr/analiz-haber/firat-kalkaninin-stratejik-kazanimlari/891955>. (Erişim tarihi: 02.10.2017).
- “Obama: Suriye’de Kimyasal Silahların Kullanılması Bizim İçin Bir Kırmızı Çizgi”, *Milliyet*, 20.08.2012, <http://www.milliyet.com.tr/obama-suriye-de-kimyasal-silahlarin-kullanilmasi-bizim-icin-bir-kirmizi-cizgi/dunya/dunyadetay/20.08.2012/1583875/default.htm>, (Erişim tarihi: 05.08.2017).
- “Ortadoğu’da İlk Defa Kazan-Kazan Stratejisi Üzerine İlişki Kuruluyor”, 17 Eylül 2009, <https://www.dunya.com/gundem/ortadogu039da-ilk-defa-kazan-kazan-stratejisi-uzerine-iliski-haberi-90332>. (Erişim tarihi: 05.10.2017).
- “Osmanlı Varisi Türkiye Hâlâ Siyasi Bir Merkez”, *Milliyet*, 23.08.2014, 7, <http://www.milliyet.com.tr/osmanli-varisi-turkiye-hala-siyasi-gundem-1929614/>, (Erişim tarihi: 07.11.201).
- “Prof. Dr. İlhan Uzgel: Dış politikada mutlak yenilgi”, *Cumhuriyet*, 25 Aralık 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/650535/Prof._Dr._ilhan_Uzgel_Dis_politikada_mutlak_yenilgi.html, (Erişim tarihi: 12.06.2017).
- “Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlarının Suriye İhtilafının Sonlandırılmasına Matuf Siyasi Süreci Yeniden Canlandırmak İçin Mutabık Kaldıkları Adımlara İlişkin Ortak Açıklama, 20 Aralık 2016, Moskova”, *Dışişleri Bakanlığı*, http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu_-turkiye-cumhuriyeti-ve-iran-islam-cumhuriyeti-disisleri-bakanlarinin-suriye-ihtilafinin-sonlendirilmesine-mat.tr.mfa. (Erişim tarihi: 14.08.2017).
- “SETA Fırat Kalkanı Harekâtı’nın analizini yaptı”, *Anadolu Ajansı*, 29.08.2017b,

- <https://aa.com.tr/tr/turkiye/seta-firat-kalkani-harekatinin-analizini-yapti/896106?amp=1>, (Erişim tarihi: 02.11.2017).
- “Statement Made By İsmail Cem, Foreign Minister, On The Special Security Meeting Held Between Turkey And Syria October 20, 1998 (Unofficial Translation)”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*,
http://www.mfa.gov.tr/_p_statement-made-by-ismail-cem_-foreign-minister_-on-the-special-security-meeting-held-between-turkey-and-syria_br_october-20_-1998_br_unofficial-translation__p_en.mfa. (Erişim tarihi: 12.10.2017).
- “Suriye’de 10 noktada PKK/PYD’ye ABD desteği”, *Anadolu Ajansı*, 17.07.2017a,
<https://aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-10-noktada-pkk-pydye-abd-destegi/863161> (Erişim tarihi: 02.01.2018).
- “Suriye Tezkeresi Meclis’ten Geçti”, *NTV*, 4 Ekim 2012,
<https://www.ntv.com.tr/turkiye/suriye-tezkeresi-meclisten-gecti,BN49rvkCmU2rAieIEglcrg>. (Erişim tarihi: 06.10.2017).
- “Suriye’nin yeniden inşa edilen yüzü Fırat Kalkanı bölgesi”, *Anadolu Ajansı*, 18.01.2018a,
<https://aa.com.tr/tr/info/infografik/8576>, (Erişim tarihi: 20.01.2018).
- “Suriye’de Yunus Emre Kültür Merkezi Açılacak!”, *Emlakkulisi*,
<https://emlakkulisi.com/suriyede-yunus-emre-kultur-merkezi-acilacak/28354>, (Erişim tarihi: 10.11.2017).
- “TPAO Suriye’de 7 Sahada Petrol Arayacak”, *Dünya*, 4 Ekim 2010,
<https://www.dunya.com/gundem/tpao-suriye039de-7-sahada-petrol-arayacak-haberi-127279>. (Erişim tarihi, 12.08.2017).
- “TRC1 Türkiye Kalkınma Ajansı Bölge Planı, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı”, s. 12,
https://www.tarim.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/kalkinma_ajansi_bolgplan/TRC1.pdf, (Erişim tarihi: 04. 08. 2017).
- “Trump: IŞİD’i Obama Kurdu”, *NTV*, 11 Ağustos 2016,
<https://www.ntv.com.tr/dunya/trump-isidi-obama-kurdu,IvjbKqlmhkqaoLmoZdSxtw>, (Erişim tarihi: 10.11. 2017).
- “Türkiye ve Suriye, "Ortak Kader, Ortak Tarih ve Ortak Gelecek" Anlayışını Hayata Geçiriyor”, *Haberler*, 13 Ekim 2009,
<https://www.haberler.com/turkiye-ve-suriye-ortak-kader-ortak-tarih-ve-ortak-haberi/>. (Erişim tarihi: 04.08.2017).
- “Türkiye Angajman Kurallarını Değiştirdi”, *Milliyet*, 29.06.2016,
<http://www.milliyet.com.tr/-turkiye-angajman-kurallarini-gundem-2270407/>, (Erişim tarihi: 02.09.2017).
- “Türkiye-Suriye YDSİK 1. Toplantı Ortak Bildirisi, 22-23 Aralık 2009, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı,
http://www.mfa.gov.tr/turkiye---suriye-ydsik-1_-toplantisi-ortak-bildirisi_-22-23-aralik_-sam.tr.mfa. (Erişim tarihi: 12.04. 2017).
- UZGEL, İlhan (2017). “Suriye’de ABD-Rusya Uzlaşması”, *Gazeteduvar*, 20 Kasım 2017.